

MİLLÎ MÜCADELENİN SATIR ARALARINDA KALMIŞ BİR BAŞKA BOYUTU: İŞGAL ORDULARINDAKİ MÜSLÜMAN ASKERLERİN TÜRK TARAFINA İLTİCALARI

Ferhat BERBER*

ÖZ

I. Dünya Harbi'nde İtilaf Devletleri ordularında çok sayıda Müslüman asker bulunmaktaydı. Almanya kampı bu askerleri manipüle etmeye çalıştı. Kısmen de başarılı oldu. Savaşın mağluplarından Osmanlı Devleti'nin toprakları Ekim 1918'den itibaren İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Yine bu işgal kuvvetleri içinde de Müslüman askerler mevcuttu. İngiliz birliklerinde Hintli, Fransız birliklerinde ise Kuzey Afrikalı Müslüman askerler vardı. İşgale karşı organize olan Ankara yönetimi, bu askerlerden istifade etmek istiyordu. Bu amaçla işgal güçlerinin Müslüman askerleri üzerinde çeşitli propagandalar yapıldı. Kimisi bu propagandanın etkisiyle kimisi de kendi iradesi ile, bağlı oldukları birliklerden firar ederek Türk tarafına geçtiler. En çok firar hadisesi Zonguldak ve çevresi, Güney Cephesi ve Elcezire Cephesi bölgelerinde yaşandı. Bu mülteci askerler hem güvenlik hem de bilgi edinmek amacıyla öncelikle sorgulanıyordu. Buradan elde edilen askeri bilgiler çok kıymetliydi. Söz konusu askerler genellikle geri hizmetlerde ve propaganda faaliyetlerinde kullanılmaktaydı. Çalışmanın amacı, literatürde yer almayan bu konuyu ilgili alanda tanıtmaktır. Dolayısıyla öncelikle meselenin ana hatları belirlenmiş ve bir çerçeve çizilmiştir. Çalışma doğal olarak İtilaf Devletlerinin Türkiye'yi işgal süreci ile sınırlıdır. Mekânsal olarak ise hem bugünkü Türkiye toprakları hem de Millî Mücadele'nin faaliyet alanının hemen ötesindeki Türkiye'nin güneyi ve özellikle Kuzey Irak bölgeleri ile sınırlandırılmıştır. Yukarıda özetlenen sürecin bu çalışmada sunulan detayları, ağırlıklı olarak askerî belgelere dayanarak hazırlanmıştır. Ayrıca dönemin tanıklarının çeşitli araştırmalarda yer alan gözlemleri ile, belgelerin sunduğu bilgilerle takviye edilmiştir. Meseleye dair henüz ulaşılamamış çok fazla belge olma ihtimali bulunmaktadır. Bu yüzden çalışmada nicel hesaplama veya tahminlere yer verilmemiştir. Yöntem olarak daha çok belge analizi usulü ile konuya farklı açılardan bakılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmanın, işgal ordularındaki Müslüman askerlerin firar ve ilticalarını genel olarak ve ana kaynaklara göre ele alan ilk çalışma olması sebebiyle literatüre katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Firar, Hintli, İltica, İtilaf Devletleri, Kuvâ-yı Millîye, Kuzey Afrikalı, Millî Mücadele

ANOTHER DIMENSION OF THE NATIONAL STRUGGLE, RECEIVED BETWEEN THE LINES: MUSLIM SOLDIERS IN THE OCCUPATION ARMIES ASYLUM TO THE TURKISH SIDE

ABSTRACT

There were many Muslim soldiers in the armies of the Allied Powers in the First World War. The Germany camp tried to manipulate these soldiers. It was partially successful. The lands of the Ottoman Empire, one of the losers of the war, were occupied by the Allied Powers since October 1918. There were also Muslim soldiers among these occupation forces. There were Indian soldiers in the British troops and North African Muslim soldiers in the French troops. The Ankara administration, organized against the occupation, wanted to benefit from these soldiers. For this purpose, various propaganda was made on the Muslim soldiers of the occupation forces. Some of them, under the influence of this propaganda, and some of their own volition, deserted from the units they were affiliated with and crossed over to the Turkish side. The most escape incidents took place in Zonguldak and its surroundings, Southern Front and Elcezire Front regions. These refugee soldiers were primarily interrogated for both security and information purposes. The military information obtained here was very valuable. The soldiers in question were generally used in backward services and propaganda activities. The aim of the study is to introduce this subject, which is not included in the literature, in the relevant field. Therefore, first of all, the outlines of the issue were

Gönderilme Tarihi: 7 Ekim 2024

Kabul Tarihi: 23 Aralık 2024

* Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-9012-4087, E-posta: ferhat_berber@yahoo.com

determined and a framework was drawn. The study is naturally limited to the process of the Allied Powers' occupation of Turkey. Spatially, it is limited to both today's Turkish territory and the southern part of Turkey, just beyond the area of activity of the War of Independence, and especially the Northern Iraq regions. The details of the process outlined above presented in this study have been prepared based mainly on military documents. In addition, the information provided by the documents was reinforced with the observations of the witnesses of the period in various studies. There is a possibility that there are many documents regarding the issue that have not yet been found. Thus, no quantitative calculations or predictions were included in the study. As a method, it has been tried to show that the subject can be looked at from different angles, mostly through document analysis. It is hoped that this research will contribute to the literature as it is the first study that deals with the desertion and defection of Muslim soldiers in the occupation armies in general and according to main sources.

Key Words: Allied Forces, Asylum, Desertion, Indian, Kuvayımillîye, North African, Turkish National Struggle.

GİRİŞ

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde, dört asırdır Osmanlı hakimiyetinde olan Müslüman ülkelerin çoğu Avrupalıların sömürgeci/mandası olmuş; bugünkü Türkiye toprakları işgal edilmişti. I. Dünya Harbi'nde İngiliz ve Fransız hakimiyetindeki Müslümanlar, Halife'ye karşı askere alınmışlardı. Dinî aidiyeti ile mensup olduğu ordu arasında kalanlar, savaşta stratejik bir araç haline getirilmişti. Ardından Anadolu'yu işgal eden orduların Müslüman askerleri, bu defa dindaşlarının ülkesi Türkiye'yi, kendilerini de yöneten Hıristiyan devletlerin işgal etmesi için gelmişlerdi. Ülkelerini savunan Müslüman Türklerin karşısında, Müslüman Hintli askerler ve Kuzey Afrikalı Müslümanlar vardı.

Bu çalışma, Millî Mücadele yıllarında İngiliz ve Fransız birliklerinden firar ederek Türklere katılan Müslüman askerlere odaklanmaktadır. Aslında işgal ordularındaki Müslüman askerlerin iltihakından kısmen bahseden bazı çalışmalar vardır. Bunlardan birkaçı sadece Zonguldak yöresindeki Millî Mücadele yıllarını veya Cevat Rifat Atilhan'ı ele almakta (Sarıkoyuncu, 1992; Çay, 2013; Balcı, 2013; Bozkurt, 2018)¹, bir tanesi Kuzey Afrika ülkelerinin Millî Mücadele'ye etkisini (Türközü, 2020) incelemektedir. Millî Mücadele'de Güney Cephesi'ne dair eserlerin içinde ise konuya dair sadece birkaç örnek verilmektedir.² Bununla birlikte Millî Mücadele dönemini farklı yöreler özelinde ele alan çalışmalarda da benzer hadiselerden bahsedilme ihtimali bulunmaktadır.

Oysa bu çalışmada, daha önce Türkçe literatürde müstakil olarak ele alınmayan bu konunun ana hatları çizilmeye çalışılacaktır. Makalede ağırlıklı olarak Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) arşivinin, çoğu daha önce, araştırma eserlerde referans olmamış belgeleri³ kullanılmıştır. Firar ile Türk tarafına iltica eden İtilaf Devletlerinin Müslüman askerlerinden örnekler veren çalışmalarda ve kimi hatıratlarda ise olaylar romantik biçimde değerlendirilmiştir. Eldeki veriler, meselenin dindaşlık dışında farklı yönleriyle de yorumlanabileceğini göstermektedir.

Mutlaka belirtmek gerekir ki ne kadar askerinin iltihak ettiği, bu askerlerin her birisinden ne şekilde istifade edildiği sorularına kesin yanıtlar vermek, şu an için mümkün değildir. Çün-

¹ Bozkurt'un bu çalışması yine kendisine ait olan şu eserlere dayanmaktadır: Bozkurt, 2011 ve Bozkurt, 2015.

²İçlerinde ele aldığımız konuya dair sadece birkaç örnek bulunan bu çalışmalar hacmi genişletmemek için burada gösterilmeyip metin içindeki ilgili yerlerde künyeleri verilmiştir.

³2018'de Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri bünyesine devredilen ATASE Arşivinin birkaç koleksiyonu kullanıma açık olup tasnif çalışmaları devam etmektedir. Devlet Arşivlerindeki ATASE fonlarından kullandığımız birkaç belge de yeni fon bilgileriyle verilmiştir.

kü askerî arşivlerde konuya dair, temin edebildiğimizden çok daha fazla belgenin varlığı, meseleyi her yönüyle incelemek için oldukça geniş bir zaman dilimine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu makale, nihaî hüküm vermekten ziyade, yukarıdaki sorulara dair veriler sunmayı, konuyu Millî Mücadele üzerine literatüre dâhil etmeyi, sürecin pek bilinmeyen bu yönünün altını çizmeyi ve daha kapsamlı çalışmalar için bir zemin oluşturmayı ümit etmektedir.

I. I. Dünya Harbi'nde İtilaf Devletleri Ordularındaki Müslüman Askerler

İtilaf Devletleri ordularındaki Müslüman askerlerle ilişki, Millî Mücadele öncesinde başlamıştı. I. Dünya Harbi'nde Avrupa cephelerinde esir edilen Müslümanlara yönelik propaganda faaliyetleri, Türk-Alman ortaklığıyla yürütülmekteydi. Neticede, Osmanlı hizmetine girmeye gönüllü askerler Türkiye'ye gönderilmişti. Cephelerde kullanılanlardan başka, Anadolu'daki işgücü açığını kapatmak üzere yerleştirilmeye çalışılanlar olmuştu.⁴ Ayrıca diğer cephelerde Osmanlı birliklerine esir düşen Müslüman sömürge askerleri, Anadolu'daki esir kamplarında tutulmaktaydı (Özçelik, 2013).

Osmanlı hizmetine girenlerden bazıları savaş bitiminde Türkiye'de kalmak istemişlerdi. Örneğin Ali İhsan Paşa 4 Ocak 1919'ta, mülga Afrika Taburu askerlerinden 31 Tunuslu ve Cezayirinin, "...hükûmet-i seniyye tarafından arazi, ev ve para verileceği vaad olunduğundan bahisle...", Türkiye'de kalma talebinde bulduklarını bildirmişti. (ATASE. K. 8, G. 65, B. 65)

Osmanlı Devleti emrine verilen askerlerin hepsi esir olmayıp bir kısmı firar etmişti.⁵ Ancak kimin esir, kimin firarî olduğunun tespiti zordur. Çünkü savaşta firar ettiklerini, can güvenlikleri sağlanırsa ülkelerine döneceklerini, aksi halde Türkiye'de kalmak istediklerini (ATASE. K. 78, G. 98, B. 98-1) belirtenler, bunu "iade edilecek esir" statüsünde olmamak ve akıbetlerini garanti altına almak için söylemiş olabilirlerdi. Dünya Harbi'nden sonra, kimisi tahsisatının yetersizliğinden şikâyet ederken (ATASE. K. 77, G. 99, B. 99), kimisi de Millî Mücadele döneminde Ankara hizmetinde çalışmaktaydı⁶.

İtilaf Devletleri savaş sonrasında, savaşta "taraf değiştiren esirleri" bulmaya çalışmıştır. Örneğin Fransızlar Mütarekeden çok sonra dahi, Almanya'dan getirilen bu Müslüman askerleri takip etmiştir. Mart-Nisan 1921 tarihli yazışmalara göre, Fransız İrtibat Subaylığı Osmanlı ma-

---

⁴ Avrupa'da İtilaf Devletleri ordularından esir edilen Müslümanların durumu şöyle özetlenebilir: Rus ordusundan esir edilen Türk kökenliler bu kamplarda "Tatar" olarak tanımlanmışlardır. İngilizlerden esir alınanların neredeyse tamamı Müslüman Hintli askerlerdir. Fransızların Müslüman askerleri de Cezayirli, Tunuslu, Senegalli ve Faslılardır. Özellikle Almanya'da Zossen Kampı'nda toplanan ve propaganda çalışmalarıyla İtilaf Devletleri aleyhinde faaliyetlere teşvik edilen askerlerden gönüllü olanlar, kabilelerle Osmanlı Devleti emrine gönderilmişlerdir. Bir kısmı Irak Cephesi'nde İngilizlere karşı kullanılmıştır. Ancak muharip olanlardan ve iskân edilenlerden istenen verim alınmamıştır.

Konu üzerine çok fazla çalışma vardır. Ana hatlarını görmek için şu eserlere müracaat edilmesi yeterlidir: Kon, 2011; Koller, 2008; Keleşyılmaz, 1998; 2000.

⁵ 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, 18 Ocak 1919'da İngiliz esirlerden kendi rızalarıyla Osmanlı ordusuna iltica eden sadece 22 Hintlinin kaldığını, ayrıca 6. Ordu hizmetinde Cezayirli, Tunuslu ve Faslı 156 er ve 2 subay olduğunu bildirmekteydi. (Ural, 2007, s. 43) Bunlardan Türkiye'de kalmak isteyen 25 Kuzey Afrikalı, amele maaşıyla şimendifer işlerinde istihdam edilmek üzere, Hat Komiserliği emrine verilmişlerdi. (ATASE. K. 78, G. 98, B. 98)

⁶ İlerleyen konularda kendisinden bahsedilecek olan Hindistanlı Abdülkayyum Efendi, 1914'te iltica etmiş, Ankara'da ve bazı cephelerde görev almıştı. (BCA. 30.18.1.1.5.32.15; ATASE. K. 670, G. 54, B.54)

kamlarından bunların durumu hakkında bilgi istemişse de buna kısmen karşılık verilebilmiştir. Sadece bazıları hakkında malumata ulaşılabilmıştır. Bu belgelere göre, Anadolu'daki söz konusu askerlerin bir kısmı İtilaf Devletlerinin bölgedeki birimlerine teslim edilmişlerdir. (ATASE. K. 1083 G. 74 B. 74, 74-1, 2, 3)

İlan edilen Cihad-ı Ekber'in veya din merkezli propagandanın, Müslüman sömürge askerleri üzerinde az ya da çok bir şekilde etkili olduğu muhakkaktır.⁷ Üstelik bu faaliyetler gelişigüzel değil, sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Zira Almanlar İtilaf Devletlerinin Müslüman askerlerini, en az Türkler kadar, kullanışlı bir araç olarak görmüşlerdir.⁸

Öte yandan söz konusu ordulardaki Müslüman askerlerin büyük kısmının bu faaliyetlerden etkilenmediğini, bağlı oldukları devlet aleyhinde çalışmadıklarını savunan görüşler mevcuttur.⁹ Ayrıca Arapların Osmanlı taraftarlığı hususundaki ayrılıkları da cihada iştiraki etkilemişti. Hatta ülkelerinde saygın bazı Kuzey Afrikalı Müslümanlar, Mütareke sonrasında Türkiye'de kalarak Millî Mücadele aleyhinde çalışmışlardı. (Koloğlu, 1981, s. 18-25, 83)

Bununla birlikte Müslüman sömürge askerlerinin, mensup oldukları ordu aleyhine faaliyetlerinde, dindaşlık ve propaganda dışındaki faktörlerin etkisi de unutulmamalıdır. Mesela bu ülkelerde, sömürgeciye direniş bilinci¹⁰ ve bazı uygulamalara karşı rahatsızlıklar¹¹ günden güne artmaktaydı. Üstelik Müslüman askerler sadece dindaşlarına karşı savaşırken sorun çıkarmıyorlardı. Örneğin 1915'te Singapur'daki İngiliz birliğinin Hintli Müslüman askerleri isyan etmişti. (Polat, 1915)¹²

⁷ İtilaf Devletlerinin askerî birliklerindeki Müslüman sömürge askerlerinin bir kısmı, daha Avrupa'daki muharebeler esnasında firar ederek karşı tarafa geçmekteydi. (Kon, 2011, s. 133)

⁸ Almanlar, propaganda için ciddi ön hazırlıklar yapmaktaydılar. Örneğin ülkelerinden getirilen sömürge askerlerinin yoldaki davranışları izlenmekte; cephe safhasında kıskırtma ve teşvikte kullanılacak uygun kişiler belirlenmekteydi. Detayları için bk. Kon, 2011, s. 63. Yazarın konuyu savaş öncesiyle ve sivil/diplomatik boyutlarıyla, daha detaylı incelediği eseri için bk. Kon, 2013.

⁹ Bu görüşlerin bir kısmı şu şekilde özetlenebilir:

Cihat ilanı etkili olsa da Fransa'yı açmazlara sürüklememişti. Bazı kalkışmalar yaşanmıştı fakat Müslümanların çoğu Fransız ordusuna sadıktı. Bunun en önemli sebebi Fransa'nın yöntemleriydi. Öncelikle baskı ve şiddetin yarattığı korku mevzu bahis. Yine toplumun bir kesimi propaganda ya da eğitim yolu ile Fransa'ya sadık hale gelmişti. Ayrıca iç çekişmeler yahut menfaat çatışmaları sebebiyle Fransızlarla iyi geçinenlerin sayısı azımsanmayacak derecedeydi. Hatta Osmanlı ordusuna geçmeyi kabul eden esirlerin bazıları kaçıp yeniden birliklerine katılmaktaydı. (Ünalp, 2010, s-44-73)

Özellikle Irak Cephesi'ndeki Hintli Müslüman askerler, İngilizlere sorun çıkarmış, kimisi firar etmişti. Fakat İngilizlerin Hindistan'daki Müslümanlara yaklaşımı bu askerlerin tamamının etkilenmesine engel oluyordu. İngilizler Hintlilere, kendi vatanları üzerinden Britanya'ya sadakati etkili biçimde işlemekteydi. Böylece efendiye sadakat ile Hindistan'a da hizmet ettiklerine ikna olanların sayısı hiç de az değildi. Ayrıca Hint menfaatlerinin din bağından önemli olduğu öğretilmişti. Türklerin uyarılara ve garantilere rağmen tarafsız kalmayıp, İngilizlerle savaşmayı seçmeleri yönündeki propagandalar da İngiltere'yi daha masum göstermekteydi. (İçen, 2020, s. 53-69)

¹⁰ Bir taraftan Cezayir'deki Müslüman elitin çoğunun Pan-İslamist politikalara dahil olmadığı görülürken, diğer yandan Fransa'ya direnişin temellerinin de yine bu dönemde ivme kazandığı gerçeği söz konusudur. (Saadallah, 1967)

¹¹ Fransızlar ve İngilizler sömürgelerinden askerliğe uygun olmayan kişileri bile silah altına almakta ve yeterince eğitim vermeden cephelere göndermekteydi. Benzer etkenlerin savaştaki olumsuzluklarda önemli bir payı vardı. (Koller, 2007)

¹² İsyanın başlıca sebebi birliğin Türkiye'ye gönderilme söylentileri olarak kayıtlara geçse de yazar, isyanı tetikleyen pek çok sebebin aynı ana tesadüf etmesine dikkat çekmekte ve İngiliz propagandasının karşıt propagandadan daha etkili olduğunu vurgulamaktadır.

II. Millî Mücadele’de İşgal Ordularından Türk Tarafına Geçen Müslüman Askerler

II. 1. İlticaların Görüldüğü Yerler

İşgal ordularında yer alan Müslüman askerlerin Türk tarafına ilticalarına dair aşağıdaki başlıklar altında yapılan tasnif, coğrafi veya mülki bir standart olmaksızın düzenlenmiştir. Zira belgelerin sağladığı veriler kimi zaman bir cephe alanına, kimi zaman da işgal güçlerinin bulunduğu ama bunlara karşı düzenli ve şiddetli bir direnişin olmadığı, yani tam olarak cephe denemeyecek sahalara denk gelmektedir. Dolayısıyla bu tasnifin amacı, ilticaların görüldüğü yerlerin, en azından belli başlıklar altında toplanarak, daha düzenli bir anlatımının yapılabilmesidir.

II. 1.1. Marmara

İstanbul, Mütareke döneminde işgal kuvvetlerinin merkeziydi ve Boğazlardan dolayı stratejik önem taşıyan bölgede birlikleri bulunmaktaydı. Aynı zamanda Osmanlı ordusunun idarî birimleri ve mühim silah depolarıyla, işgal karşıtı gizli teşkilatların da çoğu buradaydı. Kuva-yı Millîye¹³ aleyhine hamleler, öncelikle başkente yakın yerleri etkilemekteydi. Dolayısıyla İstanbul ve çevresi, İtilaf Devletleri açısından olduğu kadar, millî hareket için de ehemmiyetliydi.

Dünya Harbi sonrasında Yunanistan ile Bulgaristan arasında çatışmaların da etkisiyle, Batı Trakya Ekim 1919’dan Temmuz 1920’ye kadar Müttefikler Arası Batı Trakya Hükûmeti adıyla, Fransa’nın kontrolünde bir yönetim tarafından idare edilip ardından Yunan işgaline uğramıştı. (Bıyıklıoğlu, 1992, 183-185, 298-299)¹⁴ Bölge daha yeni Fransız kontrolüne geçmişken, 20 Ekim 1919’da Karaağaç’taki Fransız birliğinden firar eden Cezayirli Bekir oğlu Muhammed iltica etmişti. (ATASE. K. 100, G. 37, B. 37-1) Yine 15 ve 16 Ağustos 1920 tarihli belgelere göre Ali adındaki asker, Karaağaç’tan firar ederek iltica etmiş ve Merkez Kumandanlığı emrine gönderilmişti. (ATASE. K. 648, G. 154, B. 154, 154-1, 2) Cafer Tayyar Paşa 30 Mart 1920 tarihli raporunda, Karaağaç’taki Cezayirli ve Faslıların Senegalli askerler ile değiştirilmesini, bunların bölgedeki Müslümanlara iyi, Hıristiyanlara kötü davranmasına bağlamaktaydı. (Karabekir, 1960, s. 593-594)

5 Ağustos 1920’de Alemdağı’nda Alemdar Taburu’na iltica eden Müslüman Hintli Kâsım, Eskişehir’e ve oradan Ankara’ya gönderilmişti. (ATASE. K. 648, G. 149, B. 149) Yine Çanakka- le’de dört Hintli asker firar ederek Biga’ya gitmiş, buradan Kuva-yı Millîye unsurları ile Eskişehir’e geçmişlerdi. Ardından Adapazarı’nda 4. Fırka Kumandanlığı’nda istihdam edilmişler ve 19 Aralık 1920’de Zonguldak Müfrezesi emrine verilmişlerdi. (ATASE. K. 1141, G.170, B. 170)

26 Mayıs 1921 tarihli adresi belli olmayan şifreli telgrafta, bazı Hintli Müslüman askerlerin iltihak için başvurdukları, bunların Karamürsel yoluyla gönderilmesinin uygunluğu sorulmuştu. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-6) 7 Haziran 1921’de Erkân-ı Harbiye olur vererek durum Kocaeli Kolordu Kumandanlığı’na da iletilmişti. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-5)

---

¹³ Millî Mücadele döneminin hem düzenli ordu öncesi çeşitli kuvvetlerini hem de topyekûn ulusal direniş unsurlarını ifade eden bu terimin güncel Türkçe sözlükteki yazımı Kuvayımillîye şeklindedir. Bk. Kuvayımillîye, TDK (2024). <https://sozluk.gov.tr/> (erişim: 03.12.2024). Ancak bu çalışmada, hakem talepleri de dikkate alınarak, neredeyse bir asırdır ilgili literatürde çok farklı şekillerde yazılan bu ifadenin, en yaygın hallerinden birisi olan “Kuva-yı Millîye” biçiminde kullanımı tercih edilmiştir.

¹⁴ Daha detaylı bilgi için bk. Taş, 2004.

Eldeki verilere bakılarak Marmara'da az sayıda firar ve iltica faaliyetinin gerçekleştiği düşünülse de bilhassa Hintli askerlerin başvuruları ve Anadolu'ya geçirilme planları, burada azımsanmayacak derecede ilticanın yaşanmış olması ihtimalini göstermektedir.

II. 1.2. Zonguldak ve Çevresi

Fransızların işgaline uğrayan Zonguldak, zengin kömür madenleri, İstanbul'a yakınlığı ve Ankara ile irtibat kurulabilmesi açısından önemliydi. Ayrıca Kastamonu ve bilhassa İnebolu, millî güçler için kilit rol oynamakta; Zonguldak ve çevresi de bu mühim noktaların ardında bulunmaktaydı.¹⁵

Zonguldak çevresinde, Fransız birliklerindeki birçok Müslüman asker firar ederek Türk tarafına geçmiştir. Konuya değinen çalışmalara göre, firarlarda Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in (Atılhan) etkisi öne çıkmaktadır. Ancak Atılhan'ın hatıralarına dayanan araştırmaların çoğu, firara teşvik faaliyetlerinin onunla başlamadığı, sadece daha etkin hale geldiğini gözden çıkarmaktadır.

Çünkü Atılhan, anılarında bölgedeki firarların kendi faaliyetleri ile başladığı yönünde bir tablo çizmektedir. Önce bölgenin dinamiklerini tanıyıp strateji belirlediğini yazmaktadır. Esere göre, bazı etkin din adamlarını da faaliyete dahil edip Fransız birliklerindeki Müslüman askerleri bir beyanname ile kendi taraflarına davet için harekete geçmiştir. Beyannameyi bölgedeki kıtaların fahri baş müftülüğünü kabul eden Nusrat Efendi, Bartın Jandarma Kumandanı İsa Bey ile Arapça olarak hazırlamışlar, Atılhan'ın arkadaşı Mahir Bey ve Karadeniz Taburu Kumandanı Sürmeneli Rifat Kaptan ile gizlice bu askerlere ulaştırmışlardır. Beyanname şöyledir:

“Aziz din Kardeşlerimiz!

Karşınızda bin küsur seneden beri liva-yı İslamı imanlı ellerinde taşıyan ve onu yeryüzünün üç kıtasında şanlar ve şereflerle dalgalandıran İslamın ordusu ve yeryüzünün halifesinin askerleri var. Vatanımızı müdafaa ediyoruz. Bu vatan İslamın son kalesidir. Bizler asırlardan beri sizlere hizmet ettik. Uzun seneler bir bayrak altında yaşadık, bu bayrak yerlere düşmeyecektir. Sizi saflarımıza davet ediyoruz. Silahlarınızla ve cephanelerinizle bize iltihak ediniz. Evet gayet iyi biliyoruz ki bu takdirde bir daha aziz vatanınıza gidemeyecek, evladü iyalinizi göremeyeceksiniz. Fakat buna mukabil ebedi alemde Allahın büyük mükafatına mazhar olacak ve daimi cennetlerde yaşayacaksınız. Allahü Teala kitabımızda mü'minler kardeşler diyor. Kardeş kardeşe silah atmaz. Allahü Teala Kur'an-ı Hakiminde 'Bir miskal hayır işleyenlerin iyilikleri boşa gitmez buyuruyor. Sizi Allah ve müslümanlık namına saflarımıza davet ediyoruz.

Esselamü aleyküm ve rahmetullahi ve berakatühu. El'izzet-i lil'islam.

Karşınızdaki müslüman askerlerin kumandanı Esseyid Ahmed Cevad Rifat” (Atılhan, 1967, s. 65-67)¹⁶

¹⁵ Detayları için bu başlıkta referans verilen eserlere müracaat edilebilir.

¹⁶Atılhan, “Seyyid” kelimesini etkiyi artırmak için eklediğini söylemektedir. Cevat Rifat'ın diğer eserlerinde söz konusu beyannamenin, anlam olarak aynı metni farklı başka versiyonları bulunmaktadır. (Bozkurt, 2018, s. 124-125)

Aynı esere göre, bu beyannameden sonra Fransızlarla Kuva-yı Millîye unsurları, Ağustos'ta (gün belirtmemiştir) Sapça Geçidi'nde karşılaşmıştır. Cevat Rifat, Fransız kuvvetlerindeki Müslüman askerler sebebiyle, emir vermedikçe ateş açılmamasını söylemiştir. Çatışma başlarken, üzerinde Kelime-i Tevhîd yazılı sancak dikilince asker hep bir ağızdan tekbir getirmiştir. Bunun üzerine karşıdaki Müslüman askerler de tekbir getirerek Türk tarafına doğru ilerlemişlerdir. Ateş açılarak Fransızların onları takibi engellenmiştir. Bir araya gelen "Araplar ve Türkler" tekbirler eşliğinde birbirlerine sarılmışlardır. Fransızlar netice alamadan çekilmişlerdir. (Atilhan, 1960, s. 68-70)

Oysa kaynaklar ve kimi hatırat, Atilhan'ın ifadelerinden farklı bilgiler vermektedir. Dönemin tanığı Nurettin Peker'e göre, Fransızların Müslüman askerleri, daha Cevat Bey Bartın'da teşkilatını tamamlamamışken, Haziran 1920'de Ereğli'de firar etmişlerdi. Fransız birliğindeki Cezayirli casuslar Rum mahallesinde kargaşa çıkartınca ikisi subay, dördü çavuş, 30 kadar Cezayirli kaçarak Türklere sığınmıştı. (Peker, 1966, s. 130-131) Askerî yazışmalara göre de Müslüman askerlere yönelik propaganda, daha önceden Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından yapılıyordu. (Sarıkoyuncu, 1992, s. 63) Cemiyet, BMM'ne gönderdiği 17 Temmuz 1920 tarihli raporda, Müslüman askerlerin firarı için çalışıldığını, gelenlerin Fransız birlikleri hakkında bilgi verdiğini ve son olarak 40 askerin daha firar ettiğini belirtmekteydi. (Sarıkoyuncu, 1992, s. 117-118) Cevat Bey ise, Nisan 1920'nin sonlarında Bartın ve Havalisi Kumandanlığı'nı (Zonguldak Müfrezesi) kurmakla görevlendirilmişti. (Bozkurt, 2018, s. 121-122) Kurduğu ilk birliklerle Bartın'a gelişi de 5 Haziran 1920 olarak verilmektedir. Ki ardından ek-siklerini tamamlayıp sonra Çaycuma'da karargâhını kurabilecektir. (Şapolyo, 1957, s. 136; Goloğlu, 1970, s. 195) Görüldüğü gibi, Cevat Bey faaliyetlerine başlamadan, Fransız birliklerindeki Müslüman askerlere yönelik propagandalar yapılmakta, bunlarla temasa geçilmekte ve firar hadiseleri yaşanmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla, Millî Mücadele'de önemli katkıları olan Atilhan, alışlageldik abartılı üslubuyla ilticalarda kendisini öne çıkartmaktadır.¹⁷ Farklı belgeler bulunup Atilhan haklı çıkana dek, yukarıda izah edilen vaziyet, daha ikna edici görünmektedir. Propagandanın etkisiyle 10 kadar iltihakın daha olduğu ve beyanname dağıtımının devam edeceği Erkân-ı Harbiye'ye bildirilmişti. (Bozkurt, 2018, s. 115-132, 124-127) Muhtemel büyük bir firar hadisesi ise Nişan isimli bir Ermeni'nin ihbarı ile engellemişti. Durum üst makamlarla birlikte Mustafa Kemal Paşa ve diğer cephelere de bildirilmişti. (ATASE. K. 644, G. 184, B. 184, 184-1, 2)

Bir süre sonra firarlar yeniden görülecektir. Zonguldak'ta firar eden Tunuslu Başçavuş Arabî oğlu Muhammed, Çaycuma'da Yaramış Havalisi Kumandanlığı'na iltica etmişti (7 Ekim 1920). (ATASE.K. 648, G. 158, B. 158; Çay, 2013, s. 269) Cevat Rifat'ın 22 Kasım 1920 tarihli raporunda, iki Tunuslunun iltica ettiği belirtilmişti. (Balci, 2018, s. 40) Firarlar artınca, Fransızlar askerlerin karargâhlarını değiştirmiş, nöbetçileri Fransızlardan seçmeye başlamıştı. (Sarıkoyuncu, 1992, s. 71-73)

---

¹⁷ Atilhan, eserinde Almanya'daki esir kamplarında görüştüğü Müslümanların anlattıklarını ve Hintli Müslüman bir yazarın, Batıların Müslümanlara davranışları ve adaletsizlikleri üzerine söylediklerini de oldukça duygusal biçimde aktarmaktadır. (Atilhan, 1960, s. 86-87; 88-92)

5 Ocak 1921 tarihli yazışmalarda iltihakların arttığından ve devamının geleceğinden bahsedilmektedir. (ATASE. K. 602, G. 113, B. 113) 10 Ocak 1921'de Zonguldak Mevki Kumandanlığı, 7-8 gün önce Kozlu ve Zonguldak'taki Fransız birliklerindeki Arap askerlerden 10 tanesinin, silahlarıyla beraber iltica için firar ettiklerini bildirmişti. Çaycuma ve Havran'da görülen firarîlerin Devrek, Gerede ve Bolu mıntıklarına gitme ihtimalleri olduğundan, görüldükleri anda bazı merkezlerle getirilmeleri için buralara emir verilmişti. (ATASE. K. 1066, G. 87, B. 87)¹⁸

16 Şubat 1921'de 6 Tunuslu asker, silahlarıyla birlikte Zonguldak'tan firar ederek Çaycuma'ya geçmişti. Bunlarla birlikte mülteci asker sayısının 50'yi geçtiği Erkân-ı Harbiye'ye iletilmişti. (ATASE. K. 702, G. 87, B. 87; Bozkurt, 2018, s. 124-127) 21 Şubat'ta bir küçük zabıt (Astsubay-Subay) Zonguldak'ta bir makineli tüfek ve iki tüfekle birlikte, iltica etmişti. (ATASE. K. 702, G. 88, B. 88) Şubat'ın takip eden günlerine ait yazışmalarda da pek çok firar ve iltica bilgisi vardır. Zonguldak'ta bir çavuş ile iki nefer (ATASE. K. 702, G. 95, B. 95), bir siyah Fransız neferi silahlı olarak (ATASE. K. 702, G. 58, B. 58), yine bir er silahıyla Balcı, 2013, s. 40, bir Müslüman nefer daha silahıyla (ATASE. K. 596, G. 76, B. 76) Türk tarafına geçmişti. Ardından Nisan ayında da Zonguldak'ta 4 asker iltica etmiş (ATASE. K. 1141, G. 170, B.170), bir Cezayirli Çaycuma karakoluna sığınmış (ATASE. K. 712, G. 12, B. 12; Bozkurt, 2018, s. 16), yine iki er daha ayrı ayrı iltica etmişti. (ATASE. K. 712, G. 22, B. 22; Bozkurt, 2018, s. 115-132, 124-127)

II. 1.3. Elcezire Cephesi

26 Haziran 1920 tarihli kararname ile Mirliva Nihad Paşa komutanlığında kurulan Diyarbakır merkezli Elcezire Cephesi, Musul, Bitlis, Mamuretülaziz, Hakkâri ve Urfa'yı kapsamakta; kısmen Güney Cephesi ile kesişmekteydi. Kurulma amacı, İngilizlerin Mütareke sonrası işgal ettiği bölgeleri savunmak, iç güvenliği sağlamak ve İngilizlerin Kürdistan hedeflerini engellemektir.¹⁹ Bölgede çok sayıda Müslüman Hintli asker barındıran İngiliz birlikleri olduğundan, Elcezire Cephesi'nde Ankara ve İstanbul'daki millî unsurlarla irtibatlı olarak, ciddi bir propaganda faaliyeti yürütülmüştü.²⁰ Bu faaliyetlerin de etkisiyle birçok iltica hadisesi yaşanmıştı.

7 Ağustos 1920'de Cerablus'ta Hintli bir doktorun, Kilis civarında da Fransız birliklerinden firar eden 3 Müslüman askerin iltica ettiği görülmektedir (ATASE. K. 643. G. 145, B. 145). Ardından 9 Eylül 1920'de Cezire'de önce 4 asker (ATASE. K. 630, G. 185, B. 185), Eylül 1920-Temmuz 1921 arasında muhtelif tarihlerde, 7 Hintli Müslüman (ATASE. K. 630, G. 187, B. 187); Zaho'da birisi başçavuş, diğeri er, 2 Cezayirli; Telafer'de Tunuslu bir onbaşı (ATASE. K. 1154, G. 107, B. 107-1) iltica etmişlerdi. 25 Ekim 1921 tarihli yazışmada 2 Tunuslu, 2 Fashl askerin Maraş'taki ilticasından söz edilmektedir. Ancak bunların soruşturmalarından, aşağıdaki bahislerde detayları verilecek olan, enteresan sonuçlar hasıl olmuştur. (ATASE. K. 1758, G. 2, B. 2, 2-1, 2, 3, 4, 5)

8 Mart 1922 tarihli Kararnamede, Elcezire'de iltica eden Hintli Müslümanların Ankara'ya gelme taleplerinin 1921'de uygun görüldüğü ancak sonradan yerlerinde kalmalarına karar verildiğinden bahsedilmektedir. (BCA. 30.18.1.1.4.51.14) Yine 21 Ekim 1922 tarihli bir başka Kararnamede Hintli Müslümanlardan oluşan propaganda heyetinin çalışmaları netice-

¹⁸ Merkezlerin ismi verilmemiş, şifreli yazılmıştır: Mim, Tı, Ye, Zel, Elif, Dal.

¹⁹ Detaylar için bk. Erdaş, 2018.

²⁰ Söz konusu faaliyetlere bu bahiste değinilmeyecek, metnin devamında ayrıca ele alınacaktır.

sinde, 100'den fazla Hintli askerın Türk tarafına geçtiği kaydedilmektedir. (BCA. 30.18.1.1.5.32.15) Elcezire Cephesi'nde muhtemelen bunlardan daha fazla iltica vakası gerçekleşmiş olmalıdır.

II. 1.4. Güney Cephesi

Güney Cephesi ya da Kilikya Cephesi, Urfa, Maraş, Antep, Adana ve çevresini kapsamaktaydı. Önce İngiliz işgaline uğrayan bölge, iki devlet arasındaki anlaşmayla 1919'da Fransa'ya devredildi. Bu cephenin önemli bir özelliği meskûn mahal diyebileceğimiz yerleşmelerin çokluğu ydu. Bundan dolayı işgal güçlerine bağlı askerlerin şehir merkezlerindeki yerleşik ahali ile teması, Elcezire Cephesi'ne nazaran daha yoğun ydu.

Müslüman sömürge askerlerinin, en azından bazılarının, işgalin ilk zamanlarında Türklere sempati beslemediği ancak sonradan bu durumun değiştiiği, dönemin tanıklarınca aktarılmaktadır. Fransız birliklerindeki Müslümanlar arasında Türklerin barbar ve dinsiz olduğuna inanmış çok fazla kişi vardı (Bozkurt, 2015, s. 422); Müslüman Hintliler de Türkleri "İslam halifesine isyan eden dinsizler" olarak biliyordu; zamanla duydukları ezan sesleri, camiye gidenleri görmeleri ve gayrimüslimlerin kötü muamelelerine şahit olmaları, fikirlerini değiştirmektedir. (elik, 2015, s. 658)

Oluşan sempati işgal sürecinin seyrini etkilemekteydi. Mesela, Antep Fransızlara devredilirken, Hintli Müslüman askerler silahlarını yerli Müslümanlara bırakmış (Suriye ve Halep'teki gibi), İngilizler müdahale etmemişti. (Şıvgın, 2015, s. 222; Kalyoncuoğlu, 2015, s. 766) Müslüman ahali ile işgal kuvvetlerindeki bazı Müslüman askerler "Müslüm", "Muhammed" veya Kelime-i Tevhîd gibi dindaşlığa vurgu yapan ifadeler üzerinden anlaşabilmekteydi. (Bozkurt, 2018, s. 421-422)²¹ Durumun farkında olan Fransızlar, özellikle Türklerin tepkisinin arttığı zamanlarda, çare olarak birliklerde değişiklik yapmakta ve yerlerine Müslüman askerler getirmektedir. (Türk İstiklal Harbi, 2009, s. 72-73) Hatta bazen onların dinî hassasiyetlerini kendi amaçları için kullanıyorlardı. Şahitlere göre, Temmuz 1920'de Fransızlar Türklerin Adana'yı terk etmesi için Ermenilerin şehre baskınına göz yummuşlardı. Kaçış istikametine Müslüman Cezayirli koi koymuşlar ve Türklerin çıkışı kolaylaşmıştı. (Hatipoğlu, 2001, s. 50-52) Adanalıların "kaçkaç" olarak andığı hadisenin başlangıcında, Fransız karakolundan gelen iki Cezayirli Müslüman, provokatörleri yakalamış, ancak pusudaki komitecilerin saldırısına uğramışlardı. (Toros, 2001, s. 193)

Esasen Müslüman ahali ile Müslüman işgal askerleri arasındaki bu yoğun temas, firar ve ilticalara dair de önemli bir göstergedir. Hem bu karşılaşmalar hem de propagandalar, Müslüman sömürge askerleri üzerinde etkili olmakta, çok sayıda firar ve Türk tarafına iltica gerçekleşmekteydi. Eldeki belgelerde şu örnekler yer almaktadır: 10 Ağustos 1920'de Adana'da, bir Cezayirli (ATASE. K. 624, G. 118, B. 118), 19 Ağustos 1920'de Tunuslu Esved oğlu Salih (ATASE. K. 624, G. 120, B. 120), 26 Nisan 1921'de bir Cezayirli daha (ATASE. K. 604, G. 205, B. 205); Antep'te 21 Ekim 1920'de iki Cezayirli (ATASE. K. 936, G. 146, B. 146, 146-1), 28 Ekim 1920'de Muhammed oğlu Muhammed ve Ali oğlu Ahmed isminde iki Cezayirli (ATASE. K. 814, G. 59, B. 59) ve 3 Ocak 1921'de bir Tunuslu (ATASE. K. 628, G. 10, B. 10); Kilis'te 20 Aralık 1920'de üç asker (ATASE. K. 936, G. 159, B. 159), Osmaniye'de 20 Mart 1921'de Cezayirli Muhammed oğlu

---

²¹Bilecik çevresinde de benzer örnekler görölmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bilgin, 2015, s. 31.

Muhammed (ATASE. K. 805, G. 161. B. 161); Islahiye'de 21 Nisan 1921'de bir Cezayirli ve bir Tunuslu (ATASE. K. 743, G. 165, B. 165) Fransız birliklerinden firar ederek Türk kuvvetlerine sığınmıştı. Ayrıca 1922'de TBMM'ce vatandaşlık verilen Cezayirli Muhammed Efendi bin Ömer, yanında bir makineli tüfek, 25 tüfek ve 15 neferle birlikte iltica etmişti. Ancak belgede Muhammed Efendi'nin ne zaman ve nerede firar ettiği belirtilmemiştir. (BCA. 30.18. 1. 4. 44. 1; Türközü, 2020, s. 128)

İşgal kuvvetlerine bağlı Müslüman askerlerden kimisi firar ederek Türk tarafına geçiyor; birçoğu ise çatışmalarda teslim oluyor veya esir düşüyordu. Örneğin 25 Haziran 1920'de Tarsus'taki çatışmada Tunuslu ve Cezayirli Müslüman askerler teslim olmuşlardı. 11 yaralı hastaneye yatırılırken, 22 asker de Pozanti'daki karargâha götürülmüştü. (Türk İstiklal Harbi, 2009, s. 187-189) Fransız kumandanın hemşire eşi Madam Mesnil hatıratında, Gülek Boğazı yakınlarındaki Fransız karakolunun tamamen yandığını ve içindeki Müslüman Cezayirlilerin muhtemelen Türklerin eline geçtiğini belirtmekteydi. (Toros, 2001., s. 332) Kendi iradesiyle gelenlerden olduğu gibi, esir düşen veya teslim olanlardan da bilgi alınıyordu. (ATASE. K. 624, G. 118, B. 118; ATASE. K. 626, G. 102, B. 102) Çukurova'da esir alınan Müslüman askerler çeşitli esir garnizonlarına gönderiliyordu. (Toros, 2001, s. 383)

Türklerle, bu Müslüman askerler arasında dindaşlıktan doğan sempati, gelişmelerin tamamen Türk kuvvetlerinin lehine seyrettiği şeklinde bir intibaa sebep olmamalıdır. Maraş Kuva-yı Milliyesi'nin önemli isimlerinden Evliya Efendi'nin 4 Şubat 1920'deki vefatı bu yönde iyi bir örnektir. Belge ve tanıklara göre, Evliya Efendi Fransız kuvvetlerindeki Cezayirli bir Müslüman'ın teslim olmak istemesi veya yaralanıp yardım beklemesi üzerine, onu kurtarmaya çalışırken vurulmuştu. (Akbiyık, 1999, s. 222-223)

Müslüman "din kardeşini" kurtarmak isteyen Evliya Efendi'nin ölümüne sebep olan kurşunun, yine Müslüman bir askerinin silahından çıkması ihtimal dahilindedir. Zira işgal ordularındaki Müslüman askerlerin kimileri Türklere faydalar sağladıysa, aynı grubun büyük bir kısmı da tabiiyetlerinin gerektirdiği gibi davranmaktaydı. İçlerinden çarpışmalarda ölenler olduğu gibi, bazı yerlerde de kuvvetli bir direnç gösteriyorlardı. (Toros, 2001, s. 327, 344) Baskı altında kaldıkları çarpışmalarda, özellikle Cezayirli ve Senegallilerin kahramanlıkları, Fransız subaylarca övgüyle merkeze iletiliyordu. (Akbiyık, 1999, s. 243) Fakat Fransızların Müslüman askerlerinden Türklere karşı isteksiz savaşanlara tanık olanlar da vardı. (Akbiyık, 1999, s. 223) Örneğin, Tayfur Sökmen önceleri düşmanın iyi nişan alamadığını düşündüklerini; meğerse Cezayirli, Faslı, Tunusluların bilerek isabet ettirmediklerini anladıklarını ifade etmekteydi. (Akbiyık, 1999, s. 359)

Bir diğer husus, Müslüman askerlerin Ermenilerle ilişkisidir. Fransız kuvvetlerindeki Müslüman askerlerin bulunduğu bazı birlikler, yerli Ermenilerden takviye edilmekteydi. (Akbiyık, 1999, s. 222-223) Müslüman askerlerin Ermenilerden rahatsız olanları varsa bile, her zaman bir reaksiyona sebep olmamaktaydı. Karşısındakinin dini ya da etnisitesi, bu askerlerin hepsi için önemli değildi. Mesela Fransız birliklerinin yiyecek sıkıntısı çektiği dönemlerde, Cezayirli askerlerin, bazı Ermenilerden aldıklarını diğer Ermenilere sattığı aktarılmaktadır. (Akbiyık, 1999, s. 223) Kimi Müslüman askerlerin silahlarını sattığı da hatırlanırsa, Müslümanlık yahut Fransa'ya sadakatten başka dürtülerle de hareket edildiği görülecektir. Güney Cephesi'nden aktarılan bazı gözlemler, işgal kuvvetlerindeki Müslüman askerlerin duygu ve düşüncelerinin farklı açılardan değerlendirilmesi gerektiği fikrini kuvvetlendirmektedir.

14 Ocak 1921'de Çukurova'daki 1. Tümenin komutanı, çarpışmalarda ölen Müslüman askerleri için Ulu Cami'de mevlit okutmuştu. Cezayirli ve Tunuslu Müslüman askerler de camideydi. Askerlerine jest yapmak isteyen komutan ve ekibi, mihrabın karşısına konulan sandalyelerde oturmaktaydılar. (Toros, 2001, s. 223) Acaba camideki Müslüman askerler bu manzarayı nasıl algılamışlardı? Mevlit, sömürgeci efendinin bir lütfu muydu, yoksa subayları İslam mabedinde saygısızlık mı yapmıştı? Elbette bunu bilme imkânımız yoktur ancak her iki şekilde düşünenlerin olması da şaşırtmamalıdır.

Millî Mücadele sonrasında da bu cephenin hemen güneyindeki gelişmeler, Türkiye'yi etkilemeye devam etmiştir. Bölgede Fransız hakimiyetinin tesisi sürecinde oluşan kaotik ortamda, Suriye'den Türkiye'ye ilticalar olmuştur. Mülteciler sadece sivil ahali olmayıp Fransız birliklerindeki Müslüman askerlerden bir kısmı da Türkiye'ye sığınmıştır. Özellikle bu mültecilerin iaşelerinin sağlanması hususu, 1924 ve 1925 yıllarında TBMM'de tartışılmıştır. (BCA. 30.10.116.807.17-1, 2, 3, 4)

II.2. Müslüman Askerlerin İltica Sonrası Durumu

Çalışmanın girişinde vurgulandığı üzere, konu yalnızca dindaşlık boyutuyla değerlendirilmemelidir. I. Dünya Harbi'nde cihat ilanı ve din üzerinden yapılan propaganda kısmen etkili olsa da yenilgiyi engelleyememişti. Bağımsız bir devlet ortaya çıkaran Millî Mücadele'de de İtilaf Devletlerinin ordularındaki askerlere din üzerinden propaganda yapıldığı görülmektedir. Acaba birliklerinden firar ederek Türk tarafına geçen Müslüman askerler, bu başarıda ne kadar pay sahibiydiler? Girişte vurgulandığı üzere konuya dair bütün belge ve bilgiler temin edilmeden böyle bir soruya cevap vermek pek mümkün değildir. Ancak Türk askerî ve siyasî unsurlarının, bu askerlere yaklaşımını ve bunlardan nasıl istifade ettiğini anlamak, meseleye dair daha sağlıklı yorum yapma imkânı verecektir.

II.2.1. Millî Hareketin, İşgal Ordularındaki Müslüman Askerlere Dair Planı

Dünya Harbi'nde düşman ordularındaki Müslüman askerleri kazanmaya yönelik faaliyetlere katılan veya süreci gözlemleyen Osmanlı ordusu üyelerinin çoğu, Millî Mücadelenin yönetici kadrosu içinde yer almaktaydı. İşgallerden hemen sonra, İtilaf Devletlerinin kuvvetleri içindeki Müslüman askerlerden yararlanma niyeti açıkça görülmektedir. Ali Fuat Paşa, 30 Ağustos 1919'da Batı Cephesi'nden Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği yazıda; İngilizlerin, Eskişehir ve Kütahya'daki İngiliz askerlerinin yerine Hintlileri getirdiğinden bahsetmekte; Müslüman Hintlilerin Kuva-yı Millîye tarafından kazanılmasına gayret gösterileceğini vurgulamaktaydı. (Karabekir, 1960, s. 164)

Niyet icraata dökülmüş, İtilaf Devletleri'nin sevk ettiği kuvvetler bu gözle izlenmeye başlanmıştır. Anadolu'ya sevk edilen birliklerin hareketi, İstanbul'daki istihbarat birimleri tarafından sadece sayı olarak değil, içlerindeki Müslüman sömürge askerleri de vurgulanarak Ankara'ya iletilmekteydi.²² Kazım Karabekir 25 Mart 1920 tarihli Kolordu raporunda, Müslüman Hintlilerin özellikle dindaşlarının hakkına tecavüz etmeyeceklerini açıkladıklarından bahsetmekteydi. (Karabekir, a.g.e., s. 581)²³ Bu da söz konusu askerlerle iletişim halinde olduğuna

---

²²Harbiye Nezareti'nden Karakol Cemiyeti'ne: "...kırmızı fesli Cezayir taburundan... 450 mevcutlu bir Fransız taburu..." DAB. MSB. ATASE. ATA-ZB. 25-0-93 (28.02.1920); "...bu hafta Dersaadet'e 950 Faslı ve Tunuslu efrad vürud etmiştir..." DAB. MSB. ATASE. ATA-ZB. 31-0-93 (15.03.1920).

²³Ayrıntılı değerlendirme için bk. Bilgin, 2012; Bilgin, 2023.

işaret etmektedir. Türk yetkilileri bir taraftan Müslüman askerlerden istifadeyi planlarken, diğer taraftan İngilizlerin karşı propagandasının da farkındaydı. Karabekir Paşa'nın hatıratı, İngilizlerin Hintli Müslümanları teskin edecek söylemlerinin ve hilafeti koruma yönündeki beyanlarının takip edildiğini göstermektedir. (Karabekir, 1960, s. 586-592)

26 Mayıs 1921 tarihli adresi şifreli telgrafta, Anadolu ordusuna iltihak için başvuran Müslüman Hintli askerlerin, Karamürsel yoluyla gönderilmesinin uygun olup olmadığı sorulmaktaydı. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-6) 7 Haziran 1921'de Erkânı Harbiye, Anadolu'ya kaçırılmalarının münasip olduğunu; ne kadar fazla olurlarsa etkilerinin o kadar artacağını belirtmişti. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-5)

Görüldüğü üzere, işgale karşı direnişi organize eden Türk askerî yetkilileri, daha başından itibaren bu askerlerden istifade etmeyi düşünmekteydi. Bu yöndeki planlar açıktan ve gizli yollarla icra edilmekteydi.

II.2.2. Propaganda

Millî Mücadele'nin karar vericileri, Dünya Harbi yıllarında şahit oldukları veya tecrübe ettikleri propaganda taktiklerini ya da benzerlerini, şimdi işgal kuvvetlerindeki Müslüman askerler üzerinde uygulayacaklardı.

Önceki kısımda anlatılan Zonguldak ve çevresindeki propaganda faaliyetleri gibi, diğer yerlerde de meseleye önem verilmekteydi. Daha çok İstanbul'da, Anadolu'nun güneyinde ve Suriye-Irak coğrafyasında yoğunlaşan bu faaliyetler, aslında batı bölgelerinde de yürütülmekteydi. 21 Nisan 1920 tarihli telgraftan anlaşıldığı üzere; Heyet-i Temsiliye, Anadolu hareketinin hilafet karşıtı olmadığı ve makamın bugünkü vaziyetten kurtarılmasına uğraşıldığı yönünde, Hintli subay ve diğer personel arasında propaganda yapabilecek kişilere ulaşılması için gizli emirler vermekteydi. (DAB. MSB. ATASE. ATA-ZB. 29-0-131) 2 Eylül 1921'de Garp Cephesi'ne gönderilen şifreli telgrafta, Yunanlılar aleyhine hazırlanıp dağıtılan Hintçe beyannamelerin oradaki Hintli askerler üzerinde ne gibi bir etki yaptığı sorulmakta; yeni yazılacak beyannamelere esas teşkil etmek üzere meselenin tetkiki istenmekteydi. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22)

Güney Cephesi'nde de Millî Mücadelenin propagandasına önem verilmekteydi. Örneğin Kilis'te karargâh içinde bu konuda bir birim oluşturulmuş ve Fransız karargâhında ve Suriye'de dağıtılmak üzere Fransızca, Arapça beyannameler hazırlanmıştı. (Şapolyo, 1957, s. 165) Bazı mülteci askerler de Fransız birliklerindeki diğer arkadaşlarını firara teşvik için bir şeyler yapmak istiyordu. Örneğin Elcezire Cephesi'nde Tunuslu ve Cezayirli iki askerinin bu yönde mektup yazma talepleri olmuştu. (ATASE. K. 921, G. 106, B. 106, 106-1)

1921'in ilk aylarındaki yazışmalar, mülteci ve esir Müslüman askerlerin, Fransız birliklerindeki diğer Müslüman askerlere propaganda yapmakla görevlendirildiğini göstermektedir. Bir kısmı hastanelere hastabakıcı olarak gönderilmiş, bir kısmı Güney Cephesi komutanlıklarının emrine verilmişti. Söz konusu belgelerin eklerinde 34 Cezayirli, 5 Tunuslu asker kaydedilmiştir. Bu askerler belgelerde "propagandist" olarak tanımlanmaktadır. (ATASE. K. 743, G. 160, B. 160, 160-1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)²⁴

Dünya Harbi'nde ve işgal döneminde, Hindistan Müslümanları Türkiye'ye önemli destekler vermişti. Bu aksiyonlar, Türkiye'deki Müslüman Hint askerlerini de etkilemekteydi. Kuva-yı Millîye askerlerine silah çekmemeye yemin edenler hatta Müslüman olmayan Hintlilerin bu

²⁴ Bk. Ek-1.

emirleri kabul etmeleri halinde, onları engellemeye karar verenler mevcuttu. (Koltuk, 2010, s. 151) Dolayısıyla Müslüman Hintli askerlere dönük propaganda çok önemliydi ve bu faaliyetler Ankara, İstanbul ve Diyarbakır (Elcezire Cephesi) üçgeninde yürütülmekteydi. 21 Ekim 1922 tarihli Kararname’de, 14 Kasım 1921’de Diyarbakır’da eceliyle ölen Hindistanlı Abdülkayyum Efendi’den bahsedilmektedir. 8 sene evvel (1914-15) iltica etmiş²⁵, Meclisin teşkilinden itibaren Ankara’da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi mütercimliğinde görev almıştı. 1 Aralık 1920’de, Hintlilerden oluşturulan heyetin başı olarak, Irak’taki İngiliz ordusunun Müslüman Hintli askerlerine yapılacak propaganda faaliyetleri için Elcezire Cephesi emrine gönderildi. Burada hazırlanan propaganda beyannameleri, İstanbul’daki Hintli Müslüman askerler arasında da dağıtılacaktı. (BCA. 30.18.1.1.5.32.15)

Abdülkayyum Efendi, yolda iken Konya’dan Ankara’ya gönderdiği 13 Aralık 1920 tarihli telgrafında, Urdu lisanıyla basılacak propaganda malzemesi için Hintçeye mahsus harflerin İstanbul’daki Şems Matbaası’ndan getirilmesini istemişti. (ATASE. K. 670, G. 54. B. 54, 54-1,2) Aslında faaliyet ciddi bir finansman da gerektirmekteydi. Bunun bir kısmı Rusya’nın Ankara’ya yaptığı yardımdan karşılanacaktı. Moskova’dan Ali Fuat Bey’e verilen listenin 11. maddesindeki “evrak-ı nakdiye”, Irak’taki Müslüman Hintli askerlere propaganda masrafı olarak verilecekti. 12 ve 15 Şubat 1921’de Elcezire Kumandanlığı bu evrakın gelip gelmediğini sormaktaydı. (ATASE. K. 659, G. 77, B. 77-2) Söz konusu faaliyetleri ciddiyetle takip eden Erkân-ı Harbiye de Elcezire Cephe Kumandanlığı’ndan, propaganda için gelen heyetin yaptıkları ve neticeler hakkında bilgi verilmesini istemekteydi. (ATASE. K. 660, G. 60, B. 60)

İstanbul’a dönük çalışmalar, Ramazan ayına denk gelen Mayıs 1921’den itibaren yoğunlaştı. Hintli askerlerin camilere gidecek olması bir fırsat olarak görülmüştü. Buralarda kendilerine verilmek üzere Afgan emirinin iki mektubundan bin adet, Hint Zabitan Cemaati tarafından Hintli subaylara hitaben yazılan mektuplardan bin adet ve “Hint Müslüman Askerini Şeytan Peңçesinden Kurtarın” başlıklı yazıdan bin adet olmak üzere, toplam üç bin adet beyanname basılacaktı. Bunlar uygun zamanda İstanbul’a yetiştirilmek üzere Samsun’a gönderilecekti. 5 Mayıs 1921’de Elcezire Cephe Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye’den, beyannamelerin emin ve seri bir vasıta ile, hiç olmazsa Ramazan’ın sonuna kadar, İstanbul’a yetiştirilmesi için icap edenlere emir verilmesini istemişti. (ATASE. K. 659, G. 156, B. 156)

Bayram namazında dağıtılacak beyannameler, 23 Mayıs 1921’de Diyarbakır’dan postaya verilmişti. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-7) 9 Haziran 1921 tarihli adresi şifreli telgrafla beyannamelerin geldiği, bir kısmının askerlerin kaldığı yerlerin etrafına atıldığı ve bunları aldıkları bildirilmişti. Bir kısmının da bayram namazı için camiye gelenlere dağıtılması düşünülmüştü.

---

²⁵ “Hindistanlı Abdülkayyum Efendi” ismi ile ilgili son derece enteresan bir durum söz konusudur. Abdülkayyum Efendi ile alakalı başka bir veriye ulaşabilir miyiz ya da üzerine herhangi bir çalışma var mıdır, şeklinde araştırma yaparken, oldukça dikkat çekici bir bilgiye rastladık. Çanakkale Müzesi’nin web sitesinde I. Dünya Harbi’ne Ait Şehitler Listesinde de “Hindistanlı Abdülkayyum Efendi” adında bir kişi vardır ve kararnamede belirtilen iltica tarihi ile yakın olan 1915 yılında Irak Cephesi’nde şehit olduğu kaydedilmiştir. Acaba iltica edip Osmanlı ordusu ile muharebeye katılan ve şehit listesinde adı geçen Abdülkayyum Efendi, TBMM hizmetinde çalışan aynı isimli kişi olup ve gerçekten şehit olmamış, İngilizlerden saklamak için öldü izlenimi verilerek, Osmanlı/Türkiye için istihbarat ve propaganda çalışması mı yapmaktaydı? Yoksa sadece bir isim benzerliği midir? Eldeki bilgilerle bu sorunun cevabını vermek şimdilik mümkün değil. Ancak bu kadar benzerlik, söz konusu ihtimali de akla getirmektedir. Bk. Ek-4 ve http://www.canakkalemuzesi.com/incsehitler/sehitler_detay.asp?intSehitID=105404 (Erişim: 13.05.2024).

Ancak 16 Haziran'da bu askerlerin yerine camiye başka askerlerin geldiği, kalanların da dağıtılmaya çalışılacağı ifade edilmişti. (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-3,4) Ramazan Bayramı'ndan sonra da ağustos ayının başında (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-2) ve sonunda (ATASE. K. 1483, G. 22, B. 22-1) halen beyanname dağıtımının sürdüğü yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Bu meseleye ve Abdülkayyum Efendi'ye dair bilgi veren 1922 tarihli kararnamede, mevzubahis propaganda faaliyetleri ile alakalı iki husus daha mevcuttur. İlki bu çalışmaların sonunda 100'den fazla Hintli Müslüman'ın Türk tarafına geçtiğidir. İkincisi ise vefat eden Abdülkayyum Efendi'nin İstanbul'daki zevcesine ve Delhi'deki kızına "münasip bir mükafat-ı nakdî" verilmesidir. Hariciye Vekâleti'nin Roma temsilciliği aracılığıyla Hint Hilafet komitesinin de durumdan haberdar edilerek kızına yardım edilmesi istenmiş, bunun diğer Hintliler üzerinde etkili olacağı vurgulanmıştır. (BCA. 30.18.1.1.5.32.15) Abdülkayyum Efendi'nin ailesine yardım yapılmasının diğer Hintliler nezdinde iyi bir intiba bırakacağı fikri, propagandanın sadece askerlere beyannameler veya mektuplar ulaştırarak değil, güncel ifade ile "kamu diplomasisi" şeklinde de yürütüldüğüne iyi bir örnektir.

Görüldüğü gibi, Millî Mücadele'de işgal ordularındaki Müslüman askerlerin Türk tarafına geçmesi için ciddi bir propaganda faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Söz konusu askerleri millî hareket lehine kazanmanın önemini kavrayan yönetici kadro, bu işe özel ihtimam göstermiş; organize faaliyetlerle daha fazla askeri kazanmak için çaba harcamıştır.

II.2.3. Güvenin Sağlanması

İşgal güçlerindeki Müslüman askerlerin Türk tarafına geçmesi teşvik edilmekle birlikte, gelen her asker, olduğu gibi kabul edilmiyordu. Zira istihbarat ve karşı istihbarat ihtimalleri göz ardı edilemezdi. Çarpışmalarda esir düşen askerlerin sorgulanması son derece normalken, kendi rızalarıyla "din kardeşlerinin" safına geçmiş askerler de sorgudan muaf tutulmamıştır. İltica eden hemen her askerinin mutlaka sorgulandığı anlaşılmaktadır. Alınan cevaplar yazılı olarak kayda geçirilmiştir. Öncelikle, sorgular bir an evvel tamamlanıp buradan çıkarılan önemli bilgiler üst makamlara iletilmiştir. (ATASE. K. 643. G. 145, B. 145) "...tedkîk-i ahvali ve hususat-ı askerîye ve siyasiye hakkında sorgusundan istîmal edilecek..." (ATASE. K. 643. G. 145, B. 145) gibi ifadelerle, kişinin hal, tavır ve düşüncelerinin de analiz edilmesi istenmiştir.

İlk sorgu ve gözlemin ardından oluşan intiba yanıltıcı olabiliyordu. Bu sebeple kendi istekleriyle gelenlerin hareketleri bir süre takip ediliyordu. Örneğin Zonguldak'ta Türk tarafına silahlarıyla birlikte iltica etmiş olan Müslüman bir astsubay hakkında, 21 Şubat 1921'de Erkân-ı Harbiye'ye bilgi verilirken, "iltica eden Müslüman askerlerin, her ihtimale karşı kendilerine hissettirilmeden gizli bir şekilde gözetim altında olmalarının emredildiği" bildirilmişti. (ATASE. K. 702, G. 88, B. 88; K. 702, G. 93, B. 93) Yine Elcezire Cephesi'nden merkez ile yapılan yazışmalarda, birbirini müteakip iltica eden bu askerlerin, Fransızlar tarafından "bir maksad" için gönderilme ihtimalinin düşünüldüğü ve işin aslını öğrenmek üzere araştırma yapıldığı vurgulanmaktaydı. (ATASE. K. 1154, G. 107, B. 107-1)

Çünkü zaman zaman iltica eden askerlerin söyledikleri ile, sahadan kendileri hakkında edinilen bilgiler uyuşmamaktaydı. Maraş'taki Fransız birliğinden firar ederek Elcezire Kumandanlığı'na gelen 2 Tunuslu ve 2 Faslı asker, yanlarındaki dört binek hayvanını, bir makineli tüfek, dört tüfek, on beş bomba ve cephaneyi Maraş'a teslim ettiklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine 25 Ekim 1921'de Cephe Kumandanlığı, Maraş'taki birlikten bu teslimatın teyidini istemişti. Ardından bölgedeki askerî birimler tarafından geniş bir tahkikat başlatıldı. Maraş İn-

zibat Subaylığı ile yapılan bu araştırmada, Antep, Kilis ve Saray gibi çevre birliklerle iletişime geçilmişti. 10 Kasım 1921 tarihli son yazışmasına ulaşabildiğimiz incelemenin neticesinde, bu kişilerden bazılarının Müslüman olmadığı, Maraş'a geldiklerinde yanlarında silah vs. bulunmadığı, Maraş'a gelinceye kadar yollarda sattıkları ortaya çıkmıştı. Nihayetinde Maraş Mıntıka Kumandanlığı, halen orada iseler, silah ve cephaneyi kime teslim ettiklerinin sorulmasını Elcezire Kumandanlığı'ndan talep etmişti. (ATASE. K. 1758, G. 2, B. 2, 2-1, 2, 3, 4, 5) Bu askerlerin söylediklerinin doğru çıkması, hatta içlerinde Müslüman olmayanların bulunması, söz konusu ilticanın kötü niyetle yapıldığı şüphesini uyandırmaktadır.

Bu süreçte mülteci askerler güven kazanmış olsa bile, bilgilerin sıhhati yine de kontrol edilmekteydi. Mesela, 15 Kasım 1920'de Adana Cephesi'nde gelen raporda, Antep'teki Fransız alaylarının hareketliliğine dair Cezayirli mülteci askerler bilgi vermişlerdi. Erkân-ı Harbiye ise İkinci Kolordu'dan "...bilgilerin sıhhatinin soruşturulmasını..." istemişti. (ATASE. K. 626, G. 101, B.101) Yine Maraş'tan Fırka Kumandanı Selahaddin Bey, 3 Mart 1921 tarihli yazısı ile Erkân-ı Harbiye'ye verdiği bilgide, iltica eden Tunuslu bir asker, ilk ifadesiyle kolordu karargâhında verdiği ifade arasında farklılık olduğunu; oluşan şüphe sebebiyle, bahsettiği Fransız birliğinin hareketinin izlenmesi ve incelenmesinin emredildiğini belirtmişti. (ATASE. K. 656, G. 9, B. 9)

Görüldüğü üzere iltica edenlerin güvenilirliği ve verdikleri bilgilerin doğruluğunu teyit için gerekli kontroller veya takibat yapılmaktaydı.

II.2.4. Verilen Bilgilerin Önemi

İltica eden askerlerin verdikleri bilgiler, belki de Türk tarafında savaşmalarından çok daha önemliydi. Sorgularda askerlere, bağlı oldukları birliklerin konumlarını, komutanlarının isimlerini, birliğin alt birimlerini, asker mevcutlarını ve mühim silahlarını öğrenecek şekilde sorular yöneltilmiştir. Böylece taburdan takıma kadar düşman birliklerinin durumu hakkında verilere ulaşılmıştır. (ATASE. K. 624, G. 118, B. 118; ATASE. K. 604, G. 205, B. 205; ATASE. K. 936, G. 146, B. 146-2; ATASE. K. 1154, G. 107, B. 107-1; ATASE. K. 630, G. 185, B. 185) Hatta bunların verdikleri bilgilerden hareketle, bölgedeki düşman kuvvetlerini gösteren kroki-ler hazırlanmıştır. Örneğin Cezire'de 7 Hintli asker, verdiği bilgilere göre çizilen krokide, Irak'ın kuzeyinde yer alan İngiliz birliklerinin konumu ve hareketliliği gösterilmiştir. (ATASE. K. 648, G. 56, B. 56)²⁶

Bu bilgilerin dışında, bölgedeki askerî hareketlilik veya birtakım gelişmeler hakkında da malumat sahibi olunmuştur. 3 Ocak 1921'de iltica eden Tunuslu bir asker, Senegalli askerlerin soğuğa dayanmadığı ve bu yüzden daha güneye gönderilerek yerine başka bir birliğin getirildiği bilgisini vermişti. (ATASE. K. 628, G. 10, B. 10) Elcezire Cephesi'nin 2 Temmuz 1921 tarihli raporuna göre, birisi başçavuş, birisi er Zaho'da iltica eden iki Cezayirli, ifadelerinde bölgeye haftada bir keşif kolu gönderildiğini ve birkaç gün içerisinde Cerablus civarındaki köylere baskın yapılacağını haber aldıklarını belirtmişlerdi. (ATASE. K. 1154, G. 107, B. 107-1)

Mülteci askerlerin verdiği malumat arasında, Suriye ve Irak'taki Fransız ve İngiliz birliklerinin yerli halkla çatışmalarından da bahsedilmekteydi. 19 Ağustos 1920'de Adana'da iltica eden Tunuslu Esved oğlu Salih, Fransız askerleri Halep'te evlere, dükkanlara ve kadınlara musallat olunca, halkın isyan ettiğini; bastırmak için giden askerler arasındaki Arapların da makineli

---

²⁶ Kroki için bk. Ek-2.

tüfekler ve diğer silahlarıyla Müslümanlara katıldığını haber vermişti. (ATASE. K. 624, G. 120, B. 120) 9 Eylül 1920'de Elcezire Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye'ye, Cezire'deki tabura iltica eden 4 mülteçiden alınan bilgiyi aktarmıştı. Buna göre Ramadiye'de Araplarla çatışmalar yaşanırken, İngilizlerin Müslüman Hintlilerin yoğun olduğu iki firkadan birisini Basra'ya, diğerini de Bombay'a gönderdiğini söylemişlerdi. (ATASE. K. 630, G. 185, B. 185)

Bazen daha uzak bölgelerden haberler verilmekteydi. 22 Ocak 1921'de Telafer'deki birliklerinden kaçarak iltica eden 3 Hintli Müslüman asker, önce İngiliz askerî yapısı hakkında bilgi vermişlerdi. Ardından beş ay evvel Hindistan'dan aldıkları mektuptan bahsetmişlerdi. Buna göre, Hindistan Afganistan sınırında Müslümanlarla İngilizler arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştı. Bağımsızlık amacıyla kalkışanların yüzlerce idam edilerek isyan bastırılmıştı. (ATASE. K. 654, G. 165, B. 165, 165-1; ATASE. K. 655, G. 60, B. 60; ATASE. K. 660, G. 65, B. 65)

Mülteci veya esir askerlerin sorgularından, işgal güçlerinin moral durumuna dair bilgiler de alınmaktaydı. 22 Ağustos 1920'de Fransız birliklerinden esir edilen Cezayirli Müslüman bir siyahî nefer, sorgusunda Fransızların kendi Müslüman askerlerine dağıttığı beyannamelerden bahsetmiş; Türklere esir düşenlerin veya iltica edenlerin öldürüldüğü ya da yakıldığı şayiasını yaydıklarını ifade etmişti. (ATASE. K. 624, G. 118, B. 118) Bir başkası ise Fransızların Türk millî birliklerinden çok korktuklarını belirtmişti. (ATASE. K. 936, G. 146, B. 146-2)

II.2.5. Muhariplik ve Geri Hizmet

Birçoğu silahlarıyla firar ederek Türk tarafına iltica eden Müslüman askerlerin, Türk safalarında savaşmış olabileceği düşünülebilir. Ancak bu yönde elde çok fazla veri bulunmamaktadır. Üstelik Türk askerî birimleri de bunların savaştırılması hususunda üst makamlardan izin almadan hareket etmiyordu. Mesela Bolu Mıntıka Kumandanlığı'nın, Zonguldak'ta müfrezelere iltihak eden ve devamı da gelecek olan Tunuslu Müslüman askerlerin, muharebelerde kullanılmasının uygun olup olmayacağını sorması üzerine, 5 Ocak 1921'de Müdafaa-i Millîye Vekâleti durumu Erkân-ı Harbiye'ye iletmiş (ATASE. K. 602, G. 113, B. 113); 9 Ocak 1921'de verilen cevap, bu askerlerin muharebelerde kullanılmasının uygun olmayacağı ancak bunlardan farklı alanlarda istifade edilebileceği şeklinde olmuştu. (ATASE. K. 602, G. 116, B. 116)

Fakat başka askerî yazışmalardaki bazı ifadeler²⁷, uygun olanların cephe görev alabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca Enver Behnan Şapolyo, Özdemir Bey'in Hatay Cephesi'ndeki yaklaşık 400 kişilik kuvvetinin, 100 Rus, 80 Alsace-Lorientli Alman, 180 Cezayirli ve Tunuslu, 15 de Bulgar askerden oluştuğunu yazmaktadır. (Şapolyo, 1957, s. 167)

Üstelik iltica edenlerin bazıları muhariplik bakımından kabiliyetli ve tecrübeli görünmekteydi. Örneğin Zonguldak'ta iltica eden Cezayirli ve Tunuslu askerlerin kimisi, Alman Cephesi'nde savaşmıştı, bir kısmı da makineli tüfek operatörüydü. Her ne kadar bunlar, o an için inşaat taburlarında bulunsalar da (ATASE. K. 1141, G. 170, B.170, 170-1, 2, 3, 4) benzer yeteneklilerin güven kazandıklarında ve uygun şartlarda, muharebelerde kullanılmış olma ihtimali yadsınmamalıdır.

²⁷ Müdafaa-i Millîye Vekâlet'inden Ordu Dairesi'ne: "Cephe ve kıtaat-ı nizamîyyede vücudlarından istifade mümkün görünmeyen mültecilerin de ba'dema mezkûr taburlara (inşaat) i'zamlarının usûl ittihaz edilebilmesi için..." (ATASE. K. 1141, G. 170, B.170-1)

Çeşitli araştırmalarla değişik yönlerden incelenmiş olan, Özdemir Bey'in Irak Cephesi'ndeki faaliyetleri ise bu hususta enteresan bir örnektir. TBMM, Musul ve çevresini hukuksuz olarak işgal eden İngilizlere bölgede zorluk çıkartmak istiyordu. Fakat kendisi ile resmi bağlantı kurulmamasına da dikkat ediyordu. Bu iş için Özdemir Bey²⁸ görevlendirilmişti. Subay kadrosunu, Elcezire Cephesi'ndeki birliklerden tamamlayıp erlerini ise bölgedeki aşiretlerden ve Fransız birliklerinden kaçarak iltica eden Cezayirli ve Tunuslu askerlerden temin etti. Mayıs 1922'de Diyarbakır'da 100 kişilik bir kuvvet hazır hale geldi ve Haziran 1922'de Revandiz'e ulaştı. Burada da bir kısım aşiretlerden takviye yapıldı. (Türkmen, 2001, s. 57-62) Söz konusu kuvvet içinde istihdamları Erkân-ı Harbiyece onaylanan ve Elcezire'ye hareket edecek Özdemir Bey'e katılmaları emredilen (ATASE. K. 1758, G. 55, B. 55) Cezayirli ve Tunuslu askerlerin sayısı hakkında, sadece bir yerde 20 kişi olduklarından bahsedilmektedir. (Güztoklusu, 2009, s. 102-103)²⁹

Özdemir Bey'in Tunuslu, Cezayirli ve Suriyeli askerleri, Revandizlilerce kuvvetli ve güvenilir bulunmamışlardı. Zaten geldikten on gün sonra, İngilizlerin daha fazla para verdiğini duyunca karşı tarafa geçmişlerdi. Bu durum Türkler aleyhinde olumsuz bir propagandaya sebep olup bölgedeki aşiretlerin güvenini sarsmıştı. (Türk İstiklal Harbi, 2009, s. 302; Güztoklusu, 2009, s. 99-103) Yakalananlardan bazıları idam edilmişlerdi. (Güztoklusu, 2009, s. 102-103)

Şu ana kadar elde edilen veriler, iltica eden Müslüman askerlerin en yoğun istihdam alanının, propaganda faaliyetlerinin yanında, geri hizmetler olduğu yönündedir. Zonguldak'ta iltica eden dört Cezayirli ve Faslı asker ile 19 Kasım 1920'de Zonguldak Müfrezesi emrine verilen Çanakkale'de iltica etmiş dört Hintli asker, istihdam yerleri hakkında dilekçe vermişlerdi. (ATASE. K. 1141, G. 170, B.170)³⁰ 25 Şubat 1921'de Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanı Mirliya Muhittin Bey, bütün mülteci askerlerin geri hizmette çalıştırılmaları için Kastamonu'ya sevklerini emretmişti. (ATASE. 702, G. 58, B. 58) 21 Mart 1921'de Kastamonu Havalisi Kumandanlığı Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne, bunların Zonguldak Müfrezesine bağlı inşaat taburlarında görevlendirildiklerini, bir kısmının postabaşılık yapacağını, ekteki dilekçelerine nazaran bu görevlerin uygun olup olmadığını sormuştu. (ATASE. K. 1141, G. 170, B.170) 28 Nisan 1921'de işlemin münasip olduğu hatta cephede ve nizamiyede görev yapmaya uygun olmayanların da bu taburlarda istihdamının bir usul kabul edilebilmesi gerektiği; bunun için ilgili taburlardaki performanslarının izlenmesi bildirilmişti. 12 Mayıs 1921'de istihdam yerleri hakkında dilekçe veren bir zabıt ve sekiz neferin inşaat taburlarına gönderilmesi; zabıtın makineli tüfek kullandığı için Fransız birliklerine yakın olmayan bir bölgede istihdam edilmesi 18 Mayıs'ta uygun bulunmuştu. (ATASE. K. 1141, G. 170, B.170-1, 2, 3)

III. Diğer Hususlar

Bazı yazışmalara göre, mülteci Müslüman askerlerin bir kısmı çeşitli eğitimlere tabi tutulmaktaydı. Zonguldak bahsinde, Haziran 1920'de iltica ettiğini gördüğümüz Cezayirli ve Tu-

---

²⁸ Mısırlı Özdemiroğulları ailesine mensup olan 1885 doğumlu Ali Şefik Özdemir Bey, iyi eğitim almıştı. İngilizce, Fransızca ve Arapça biliyordu. Dünya Savaşı yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa'ya girdi. Mondros sonrasında Hatay-Antep hattında kurduğu milis teşkilatı ile mücadele etti. Antep'te Fransızlara karşı direnişi hareketinde yer aldı. (Türk İstiklal Harbi, 2009, s. 361)

²⁹Bu askerlerden bazılarının yer aldığı belirtilen fotoğraf için bk. Ek-3.

³⁰ Belgede dilekçelerin içeriği ve ekteki dilekçeler yoktur.

nuslu askerler, Türk direnişine katkı sağlamak için Hindistan'dan gelen gönüllüler ve bazı Boşnaklarla birlikte Kastamonu'ya gönderilmişlerdi. Muhittin Paşa'nın emrinde görev yapan Nurettin Peker, bunları Kuyudibi Medresesi'ndeki boş odalara yerleştirdiğini, kendisinin onlara nezaret ettiğini, ders verip tercümanlıklarını yaptığını ve bunlardan bir muhafız kıtası oluşturulduğunu anlatmaktadır. (Peker, Tarihsiz, s. 324; Peker, 1966, s. 130-131) Kimisi ise 1922 yılının sonunda, Konya'da silah kullanma eğitimi almaktaydı. (ATASE. K.1769, G. 16, B. 16)³¹ 8 Mart 1922 tarihli kararname ile vatandaşlık talebi kabul edilen Cezayirli Muhammed Efendi bin Ömer'in, yazışmanın yapıldığı tarihte, "zabit namzedleri muallimliğinde" bulunduğu belirtilmişti. (BCA. 30.18. 1. 4. 44. 1) Bu örnek göstermektedir ki, güven kazanmış bazı mülteci askerler, Türk ordusunda eğitmen konumuna yükselebilmekteydi.

Millî Mücadele yıllarında, Türk tarafına iltica eden askerlere maaş verilip verilemeyeceği tartışma konusu olmuştu. 23 Mart 1921'de Müdafaa-i Millîye Vekâleti, Vekiller Heyeti'ne orduya iltihak edenlerden esir garnizonlarında kalanlara, Türk askerleri gibi kıyafet ve iâşe verildiği; ancak talimatnameye göre esirlere (esir olmasalar da esir kampında kalmaktaydılar) maaş hükümünün olmadığı, oysa bunlara bir miktar maaş verilirse hem gönüllerinin alınacağı hem de düşman saflarındaki Müslümanlar üzerinde etki yapacağı iletilmişti. (BCA. 30.10.55.362.3-3) 17 Nisan 1921'de Maliye Vekâleti İcra Vekilleri Heyeti'ne, 20 Nisan 1921'de de İcra Vekilleri Heyeti Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne, bunların zarurette bırakılmasının dinen doğru olmadığını; ecnebi subaylara verildiği gibi bir miktar maaş verilmesinin uygun olacağını yazmıştı. (BCA. 30.10.55.362.3; 30.10.55.362.3-1; Türközü, 2020, s. 128) Millî Mücadele'nin cephe safahatında konu bir şekilde mevzuata uygun hale getirilmeye çalışılırken, diplomasi dönemine geçildiğinde mesele kesin bir karara bağlanmıştı. 4 Şubat 1923 tarihli kararname ile, İngiliz ve Fransız ordularından kaçan Müslüman askerlere "cep harçlığı" namıyla 15 lira ve rütbelerine göre tahsisat ödenmesine karar verilmişti. (BCA. 30.18.1.1.6.49.6)

İltica eden askerlerin sorgularında enteresan bilgiler ve yorumlamaya değer bazı detaylar mevcuttur. Aşağıda 1920'de Kilis'te iltica eden üç askerin verdikleri ifadelerinden ilgi çekici örnekler verilecektir.

Cezayirli Mansur oğlu Mustafa: Mısır'da ikamet etmekteyken Port Said'deki Fransız kuvvetleri tarafından yakalanarak Beyrut'a sevk edilmiş. 3,5 ay eğitimden sonra Lazkiye'de Şeyh Salih'e karşı çarpışan Fransız kuvvetlerine gönderilmiş. Türkiye'ye gelince Mersin'de yerli ahaliden Mehmet Efendi'ye 50 altın karşılığında bir makineli tüfek satarak, üç arkadaşıyla dağa kaçmışlar. Dağlarda silahlı bir Ermeni çetesi tarafından soyulmuşlar. Bir süre gezdikten sonra Polat Paşa'nın³² yanına gelip onunla Maraş'a geçmiş. Her şeyi göze alarak firar ettiklerini ve din kardeşlerine katıldıklarını, çok sefil ve perişan kaldıklarını, ahırlarda yatırıldıklarını, bu sefaletten kurtarılmayı istediklerini belirtmiş. (ATASE. K. 936, G. 159, B. 159-3, 4)

³¹ "Ordumuza iltihak eden ve edecek olan Hindliler ile Hindular ve Fransız Araplar 11/12/1922 tarihli telgrafa tevfikân nişan talim etmek üzere Konya mektebine i'zamları, vürud eden Belçikalı, Bulgar ve diğer milletlerden olanların memleketlerine sevkleri, Erkân-ı Harbiyye ile mutabık olarak kararlaştırılmıştır."

³² Kilis Kuva-yı Millîyesi'nin kurucusu Süvari Yüzbaşı Kâmil Polat Bey, Polat Paşa olarak bilinirdi. Millî Mücadele dönemindeki gayretleri sebebiyle, 1924'te Kilis fahri hemşehriliği verildi. 1927'de Kilis'in Mümbiç bucağının adı Polateli, Cerik köyünün adı da Polatbey olarak değiştirildi. Albay Kâmil Polat, Harp Akademisi 2. Şube Müdürü iken 1940'ta emekli oldu. Bk. Türk İstiklal Harbi, 2009, s. 89; Görgülü, 2014, s. 320-321.

Trablusgarplı Şeyh oğlu Muhammed: 18 yaşında olmasına rağmen 4 senelik askermiş. Trablusgarplı olup iş bulmak üzere memleketinden Tunus hududuna yakın Tilimsan'a³³ gitmiş. Orada Fransızlar yakalayıp askere almışlar. Alman hududuna sevk edilmiş ancak savaş bitince Fransa'da 6 ay kalıp Bolşevik harbine³⁴ katılmak üzere Rusya'ya gönderilmiş. Ardından farklı yerlerde görevlendirilip en sonunda Adana'ya gelmiş. Bir ay sonra firar ederek çetelere iltihak etmiş, onlarla Osmaniye'ye geçip sonra Maraş'a getirilmiş. Müslümanlara karşı savaşmak istemediği için kaçmış. (ATASE. K. 936, G. 159, B. 159-5, 6, 7)

Tunuslu Mahmud oğlu Kâsım: 18 yaşındaymış, odun kesmek için dağa gönderildiğinde silahıyla firar etmiş. Bir köyde köylüler silahını alınca oradan ayrılıp Polat Bey'in yanına gelmiş. Kilis'te üç ay kalıp Polat Bey'le Maraş'a gelmiş. Din kardeşleriyle savaşmak istememiş. Fransızlar karşısındaki düşmanın İslam olmadığını, eşkıya olduğunu söylemişler. (ATASE. K. 936, G. 159, B. 159-8, 9)³⁵

Genel olarak sorgu tutanaklarındaki ifadeler benzer içerikli olup yukarıdakiler kısmen enteresan hikayeler sunmaktadır. İltica eden askerlerin çoğu neden kaçtıkları sorusuna, din kardeşleri ile savaşmak istemedikleri şeklinde cevap vermişlerdir. Ancak içlerinden bazıların sorgularında söyledikleri, ulvî gayelerden ziyade, doğal insanî güdülerin onları firara sevk ettiğini göstermektedir. Örneğin Antep Cephesi'nde iltica eden iki Tunuslunun 28 Şubat 1921'deki sorgusunda, kendilerine "Ne için kaçtınız?" sorusuna cevapları, "Zabitimiz bizi dövünce karşılık verdik, yeniden dövmek için asker toplamaya gidince kaçtık.", olmuştur. (ATASE. K. 816, G. 17, B. 17-1)

Tutanaklara düşülen bazı notlar, bu kişiler hakkında fikir vermektedir. Mesela Askerî Polis Teşkilatı'nca yapılan bir sorguda, mülteci asker için "bir maksad-ı siyasî takib edecek kabiliyette olmadığına anlaşıldığı" notu düşülmüştü. (ATASE. K. 648, G. 154, B. 154, 154-1, 2) Kilis'te iltica Trablusgarplı Şeyh oğlu Muhammed'in 18 Aralık 1920 tarihli sorgu tutanağına, "gayet cahil olduğundan bundan fazla malumat almak mümkün olmamıştır.", ifadesi eklenmişti. (ATASE. K. 936, G. 159, B. 159-5, 6, 7)

Kastamonu'da Muhittin Paşa'nın maiyetinde görevli Nurettin Peker anılarında, kendi emrine verilen mültecilere ve gönüllülere dair görüşlerini:

"Bunların hepsi Yunanlılarla savaşmak istiyordu. Amma bunlar yardımcı olmaksızın ziyade birer gönüllü maceracı idiler... Bir faydaları olmadı ise de zararları da olmadı. Birer sembol olarak kaldılar. Sonra Ankara'ya gönderildiler. Hatta Ceza-yirli bir subay Kastamonu'da bir Türk kıızıyla evlendi, mesut bir yuva kurdu.",

şeklinde ifade etmiştir. (Peker, Tarihsiz, s. 324-325)³⁶

---

³³Ancak Tilimsan Trablusgarp'ın Tunus hududunda değil, Cezayir'in Fas sınırına yakın bir kenttir. Belgede şehir adı olarak geçen bu kelime T, L (Lam), M, S (Sin), Elif, N harfleri açıkça okunmaktadır. Belki bir başka şehir ismi olup biz yanlış okumuş olabiliriz.

³⁴Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin ardından gerçekleşen ve İtilaf devletlerinin de Bolşevik karşıtlarına destek verdiği iç çatışma sürecini kastediyor.

³⁵Tutanak üzerinde tarih bulunmamaktadır. Ancak 1920 Ekim-Aralık arasında tarihlendirilen evrak arasındadır.

³⁶Bu kişilerin isimleri eserde yazılmıştır ancak düzgün bir sıralama yapılmadığı için hem sayıları hem de isimleri net şekilde anlaşılamamaktadır.

SONUÇ

Çalışmada Millî Mücadele’de, işgal kuvvetlerinden Türk saflarına katılan Müslüman sömürge askerleri ele alındı. Daha I. Dünya Harbi’nde İtilaf Devletleri ordularından kendi rızasıyla iltihak edenlerden yahut esirlerden, ikna edilerek Osmanlı tarafına geçen askerler vardı. Millî Mücadele Hareketi başlarken, Fransız ve İngiliz birliklerindeki bu askerlerin hareketleri ilgiyle takip edilip, sistemli propaganda faaliyetleriyle bazılarının Türk tarafına geçmesi sağlanmıştır.

İltica eden askerler cephelerden ziyade, propaganda işlerinde yahut geri hizmetlerde görevlendirilmiş ya da esir garnizonlarında tutulmuşlardır. Genel itibariyle muharip olmasalar da verdikleri bilgiler savaşmalarından çok daha büyük faydalar sağlamıştır. Bunların sorgularından düşman birliklerinin konumu, mevcudu, komutanları, hareketliliği ve kıta içi moral durumları hakkında bilgiler elde edilmiştir. Kimi zaman bunların verdikleri bilgilere göre, harekât planlarında kullanılmak üzere krokiler hazırlanmıştır. Gelen askerlere ve verdikleri bilgilere hemen güvenilmemiştir. Askerlerin hâl ve tavırları incelenmiş, ajan olup olmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Verdikleri bilgilerin de teyit edilmesi gerekmiştir.

Askerlerin bir kısmı gerçekten de dinî hassasiyet ile hareket ederek iltica etmiştir. Ancak kimi ifadeler, bambaşka sebeplerin (dayak korkusu gibi) de bazılarını firara yönlendirdiğini göstermektedir. Bunlardan bir kısmı silahlarını Türklere satmışlardır. Dolayısıyla hepsinin din kardeşleri için fedakârlık yapma niyetinde olduğundan bahsedilemez.

Bu askerlerin önemli bir kısmının silahlı olarak iltica etmeleri, son derece faydalı olmuştur. Zira hem karşı tarafın silahlı gücü azaltılmış, daha da önemlisi birliklerinin içinde güvensizlik duygusu ortaya çıkmış, disiplinin bozulmasına katkı sağlanmış ve diğerleri de bu yönde cesaretlenmişlerdir.

I. Dünya Harbi’nde de propaganda yapılmış ve iltica olayları yaşanmış ancak İtilaf Devletleri yine de galip gelmişti. Acaba Millî Mücadele’de gerçekleşen bu firarlar ve ilticalar savaşın kazanılmasının önemli sebepleri arasında sayılabilir miydi?

Millî Mücadele yıllarında firar ederek Türk tarafına geçen askerlerin, savaşın seyrini büyük ölçüde değiştirdiğini söylemek pek mümkün değildir. Ancak Anadolu’daki direnişe fedakârca katkı veren her kişi kadar, bu askerler de bilinçli yahut bilinçsiz olarak fayda sağlamışlardır. Muharip olmayanların dahi karşı tarafın moral düzeyini olumsuz etkileme ihtimali yüksektir, ki gerek İngilizlerin gerekse Fransızların dönem dönem bu olaylar sebebiyle, birliklerin yerini değiştirdikleri, bu askerlere nöbet vermedikleri görülmüştür. Fakat firar eden asker sayısından çok daha fazlası karşı tarafta hâlen Türklere karşı, kimi zaman da oldukça iştahlı biçimde savaşmıştır.

Mesele Anadolu’da Türklere iltica eden askerler boyutuna indirildiğinde yukarıdaki sonuç hâsıl olacaktır. Türkiye’de gerçekleşen bu hadiseler, aslında dünyanın çeşitli yerlerindeki daha büyük gelişmelerin bir parçasıdır. Bu tür süreçlerde, kimisi başat kimisi asgarî düzeyde etkili, iç içe geçmiş faktörler söz konusudur. Netice, bu faktörlerin hepsinin birbirine eklenmesi ile ortaya çıkar. Herhangi birisinin olmaması halinde, hikâyenin akışı değişecek yeni bir süreç başlayacak ve yeni bir örüntü oluşacaktır. Şöyle izah etmek gerekirse, bu firarî mültecileri İslam dünyasından Türkiye’ye verilen maddi ve manevi destekten ayrı düşünmemek gerekir. Bu dönemde Müslüman ülkeler, Türkiye’nin işgaline ciddi tepki vermişlerdir. Verilen destek elbette Türkiye’ye faydalı olmuştur. Lakin bu desteğin yarattığı birleşme refleksi de bu

Ülkelerin bağımsızlık hareketlerinin kuvvetlenmesinde etkilidir. Türkiye meselesinden bağımsız olarak, zaten Fransız Kuzey Afrika'sında ve İngiliz yönetimindeki Hindistan'da, bir süre sonra istiklale götürecektir olan millî direnişler, günden güne ivme kazanmaktaydı. Atatürk'ün Nutuk'ta ifade ettiği gibi, Türk İstiklal Harbi'nin ilhamı da buna katkı sağlamıştır.

Elde edilebilen belgeler üzerinden bu makalede anlatılan hikâye, konunun sınırlarının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Fakat daha kapsamlı bir çalışma için, meseleye dair çok daha fazla askerî vesikaya ulaşmak, ayrıca İngilizce ve Fransızca literatürü detaylı biçimde incelenmek, mümkünse arşivlerinden yararlanmak gerekmektedir. Bununla birlikte ilgili süreçteki askerlerin ve dönemin diğer şahitlerinin, yüzlerce belki de daha fazla sayıdaki hatıratının tek tek taranması elzemdir. Bütün bu çalışmalar ancak çok geniş bir zaman diliminde gerçekleştirilebilir.

Burada cevaplanamayan pek çok husus, muhtemelen böyle geniş bir çalışma ile cevaplandırılabilir. Şimdilik bu makale ile daha önce müstakil olarak ele alınmayan konu, bilim camiası ile paylaşılmıştır. Çıkış sorularının kısmen ortaya konularak ilk adımın atıldığı, gelecekte eleştirilerin yürütmekte olduğumuz daha kapsamlı bir esere fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA ARŞİVLER

Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

K. 8, G. 65, B. 65.; K. 77, G. 99, B. 99.; K. 78, G. 98, B. 98.; K. 78, G. 98, B. 98.; K. 100, G. 37, B. 37.; K. 596, G. 76, B. 76.; K. 602, G. 113, B. 113.; K. 602, G. 116, B. 116.; K. 604, G. 205, B. 205.; K. 624, G. 118, B. 118.; K. 624, G. 118, B. 118.; K. 624, G. 120, B. 120.; K. 626, G. 101, B.101.; K. 626, G. 102, B. 102.; K. 628, G. 10, B. 10.; K. 630, G. 185, B. 185.; K. 630, G. 187, B. 187.; K. 643, G. 145, B. 145.; K. 644, G. 184, B. 184.; K. 648, G. 149, B. 149.; K. 648, G. 154, B. 154.; K. 648, G. 158, B. 158.; K. 648, G. 56, B. 56.; 654, G. 165, B. 165.; K. 655, G. 60, B. 60.; K. 656, G. 9, B. 9.; K. 659, G. 156, B. 156.; K. 659, G. 77, B. 77.; K. 660, G. 60, B. 60.; K. 660, G. 60, B. 60.; K. 660, G. 65, B. 65.; K. 670, G. 54, B. 54.; K. 702, G. 58, B. 58.; K. 702, G. 58, B. 58.; K. 702, G. 87, B. 87.; K. 702, G. 88, B. 88.; K. 702, G. 88, B. 88.; K. 702, G. 93, B. 93.; K. 702, G. 95, B. 95.; K. 712, G. 12, B. 12.; K. 712, G. 22, B. 22.; K. 743, G. 160, B. 160.; K. 743, G. 165, B. 165.; K. 805, G. 161, B. 161.; K. 814, G. 59, B. 59.; K. 816, G. 17, B. 17.; K. 921, G. 106, B. 106.; K. 936, G. 146, B. 146.; K. 936, G. 159, B. 159.; K. 1066, G. 87, B. 87.; K. 1083 G. 74, B. 74.; K. 1141, G. 170, B.170.; K. 1154, G. 107, B. 107.; K. 1483, G. 22, B. 22.; K. 1758, G. 2, B. 2.; K. 1758, G. 55, B. 55.; K.1769, G. 16, B. 16.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30.10.116.807.17.; 30.18. 1. 4. 44.1.; 30.18.1.1.4.51.14.; 30.18.1.1.5.32.15.; 30.18.1.1.6.49.6.; 30.10.55.362.3.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi Atatürk Koleksiyonu (DAB. MSB. ATASE. ATA-ZB.)

25-0-93.; 31-0-93.; 29-0-131.

ARAŞTIRMA ESERLER VE HATIRAT

AKBIYIK, Y. (1999). *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

ATILHAN, C. R. (1967). *İstiklal Harbinde Sarıklı Kahramanlar*. İstanbul: Uğur Yayınları.

- AVŞAR, S. (2010). *Millî Mücadelede Propaganda Faaliyetleri (1918-1923)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- BALCI, M. Y. (2013). "Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Zonguldak Müdafaası ve Türk Saflarına İltica Eden Müslüman Askerler". *Türk Yurdu*. XXXIII/309: 37-42.
- BIYIKLIOĞLU, T. (1992). *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- BİLGİN, T. (2023). "Millî Mücadele'de Osmaneli". *Sakarya Nehrinin İncisi (Osmaneli) Lefke*, (ed. İlhami Yurdakul-Ali Okumuş). İstanbul: İdeal Yayınları: 145-168.
- Bilgin, T. (2015). *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- BİLGİN, T. (2012). "İstanbul'un İşgali Sonrası Eskişehir'in ve Bilecik'in İngiliz İşgalinden Kurtarılması". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 201: 89-99.
- BOZKURT, B. (2015). "Yılmaz Müfrezesi Kumandanı Şeref Genç'e Göre Mersin'in İşgali". *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/ Gaziantep Bildiriler*. Yay. Haz.: Erdem Ünlen, Orhan Neçare, vd. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını: 403-427.
- BOZKURT, C. (2018). "Millî Mücadele'de Bartın ve Havalisi Komutanlığı (Zonguldak Müfrezesi)", *Atatürk Yolu Dergisi*. S. 63: 115-132.
- BOZKURT, C. (2015). *Bartın ve Havalisi Komutanı Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- BOZKURT, C. (2011). *Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- ÇAY, M. M. (2013). "Millî Mücadele Döneminde Cevat Rifat Atilhan", *Tarihin Peşinde*, S. 10: 255-288.
- ÇELİK, K. (2015). "Millî Mücadele'de Adana (Güney) Havalisi Komutanları", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/ Gaziantep Bildiriler*. Yay. Haz.: Erdem Ünlen, Orhan Neçare, vd. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını: 623-669
- ERDAŞ, S. (2018). "Nihad (Anılmış) Paşa'nın Elcezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 14/28: 3-36.
- GOLOĞLU, M. (1970). *Üçüncü Meşrutiyet Millî Mücadele Tarihi Üçüncü Kitap 1920*, Ankara: Başnur Matbaası.
- GÖRGÜLÜ, İ. (2014). *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- GÜZTOKLUSU, M. (2009). *Kurtuluş Savaşımızın Kapanmayan Cephesi Musul Özdemir Harekatı*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- HATİPOĞLU, S. (2001). *Türk Fransız Mücadelesi Orta Toros Geçitleri 1915-1921*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- İÇEN, E. (2020). *Prisoners of War In Turkey During WWI: The Story of Indians Captured At Kut Al'-Amara*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Institute Of Graduate Programs Cultural Studies Master's Degree Program.
- KALYONCUOĞLU, Z. (2015). "Antep'te Kuva-yı Millîye'nin Oluşumu", *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/ Gaziantep Bildiriler*. Yay. Haz.: Erdem Ünlen, Orhan Neçare, vd. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını: 761-794.
- KARABEKİR, K. (1960). *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

- KELEŞYILMAZ, V. (2000). "Enver Paşa'ya Sunulan Önemli Bir Rapor ve Bunun Işığında Bir Değerlendirme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*. XX/31: 185-191.
- KELEŞYILMAZ, V. (1998). "Teşkilat-ı Mahsusa ve Cermen Esir Kamplarındaki Tatarlar", *Atatürk Yolu Dergisi*. VI/21: 65-80.
- KOLLER, C. (2008). "The Recruitment of Colonial Troops in Africa and Asia and Their Deployment in Europe During the First World War". *Immigrants & Minorities Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora*. XXVI/1-2: 111-133.
- KOLOĞLU, O. (1981). *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı Lider, Ahmet Şerif-Süleyman Baruni*. Ankara.
- KOLTUK, N. (2010). *Batı Anadolu'da Kuva-yı Millîye'nin Askeri ve Mali Kaynakları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- KON, K. (2011). *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- KON, K. (2013). *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- ÖZÇELİK, M. (2013). *I. Dünya Harbi'nde Türkiye'deki Esirler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- PEKER, N. (Tarihsiz). *1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*. İstanbul: Gün Basımevi.
- PEKER, N. (1966). *Öl, Esir Olma*. İstanbul: Okat Yayınevi.
- POLAT, Ü. G. (2012). "Hint Askerlerinin Singapur'daki İsyanı (1915)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXVII/2: 483-498.
- SAADALLAH, B. (1967). "The Rise of The Algerian Elite, 1900-14", *The Journal of Modern African Studies*. V/1: 69-77.
- SARIKOYUNCU, A. (1992). *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞAPOLYO, E. B. (1957). *Kuvayı Millîye Tarihi*, Ankara: Yıldız Matbaası.
- ŞIVGIN, H. (2015). "Antep'e Suriye Yönünden 86 Yıl Arayla Gelen İki İşgalin Mukayeseli Analizi". *Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu 25-27 Aralık 2013/ Gaziantep Bildiriler*. Yay. Haz.: Erdem Ünlen, Orhan Neçare, vd. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını: 213-236.
- TAŞ, F. (2004). "I. Dünya Harbi Sonrası Fransızların Trakya'yı İşgali", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XX/60: 659-674.
- TOROS, T. (2001). *Millî Mücadele Yıllarında Çukurova*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TÜRK İSTİKLAL HARBI IV. CİLT GÜNEY CEPHESİ. (2009). Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Yayını.
- TÜRKMEN, Z. (2001). "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. XVII/49: 49-79.
- TÜRKÖZÜ, F. (2020). *Millî Mücadele'de Mağrip'in Yeri (1929-1922)*. İzmir: Duvar Yayınları.
- URAL, S. (2007). "I. Dünya Harbi Sonrası İtilaf Esirlerinin Teslimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. S. 5: 35-52
- ÜNALP, R. (2010). *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Millî Mücadelenin Satır Aralarında Kalmış Bir Başka Boyutu: İşgal...

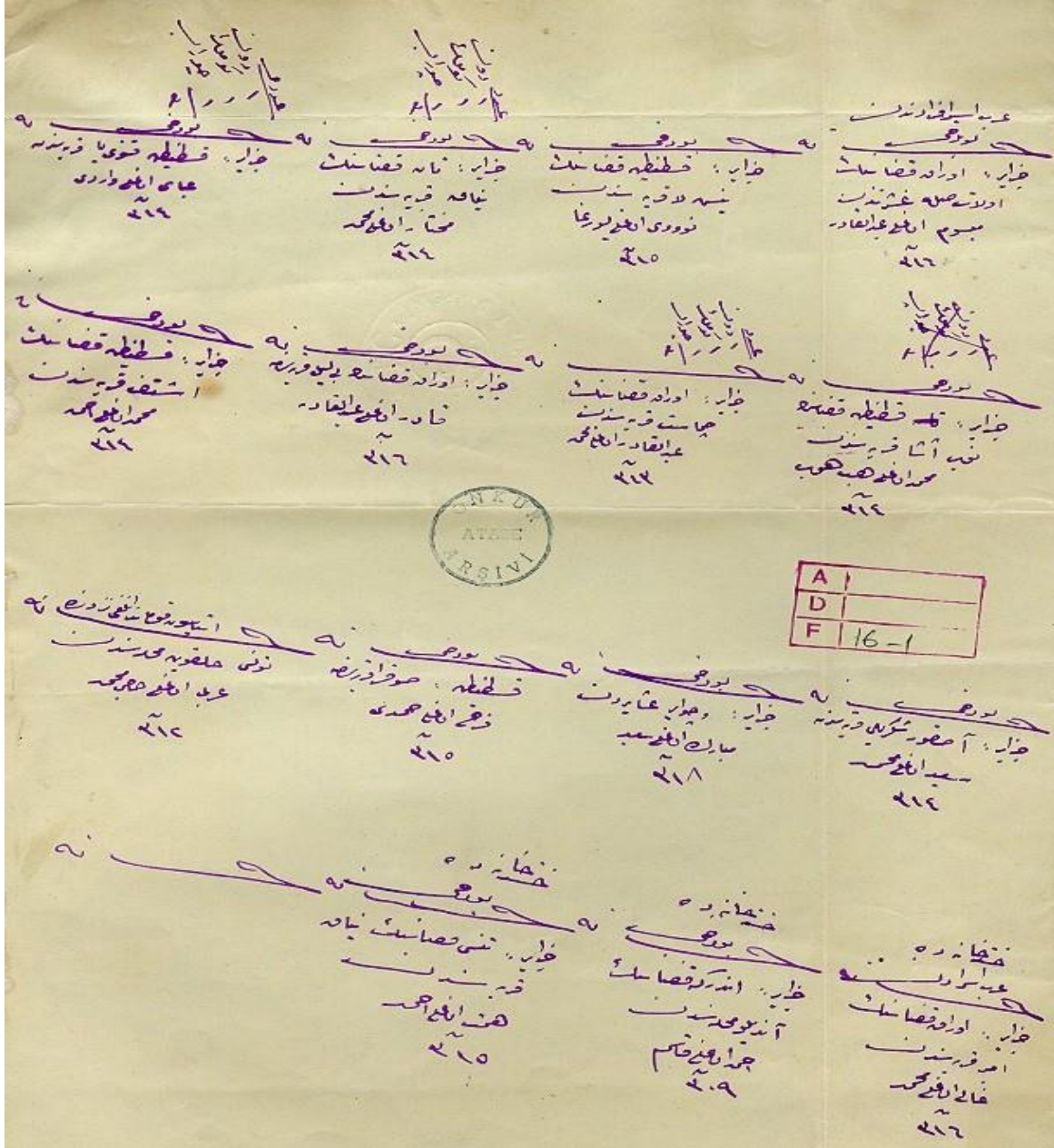
http://www.canakkalemuzesi.com/incsehitler/sehitler_detay.asp?intSehitID=105404 (erişim: 13.05.2024.)

TDK (2024). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim: 03.12.20024)

EKLER

Ek-1: "Propagandist" sıfatıyla görevlendirilen Müslüman Askerlere Dair Bilgilerin Yer Aldığı Listelerden Bir Örnek. ATASE. K. 743, G. 160, B. 160, 160-1.

Ek-3: Özdemir Bey ile Musul Harekâtına Katılan Tunuslu Mülteci Askerler.
Kaynak: Güztoklusu, 2009, s. 97. Eserde fotoğraflardaki kişilere dair bilgi verilmemiştir.

Ek-4: Çanakkale Müzesi'nin Web Sitesinde I. Dünya Harbi'na Ait Şehitler Listesinde Yer Alan Hindistanlı Abdülkayyum Efendi'ye Dair Bilgi
http://www.canakkalemuzesi.com/incsehitler/sehitler_detay.asp?intSehitID=105404 (erişim: 13.05.2024)

Adı	ABDULKAYYUM EFENDİ	Ölüm Yeri	SÜVEYCE MUHAREBESİNDE
Baba Adı	---	Birlik Ordu	0
Lakap	---	Alay	0
Doğum Yılı	0	Bölük	0
İl	HİNDİSTAN	Rütbe	---
İlçe	---	Ölüm Tarihi	1331
Bucak	---		
Köy	---		
Askerlik Şubesi	---		
Savaş	Birinci Dünya Savaşı		
Cephe	Irak Cephesi		
Ölüm Tarihi	15/7/1915		
Birlik Kuvvet	K		
Kolordu	0		
Tabur	0		
Sınıfı	---		
Firka	0		
Açıklama			

EXTENDED ABSTRACT

In this study, the Muslim colonial soldiers who joined the Turkish ranks from the occupying forces during the National Struggle are discussed. Even during World War I, there were soldiers who voluntarily joined the Allied forces or who, after being captured, were persuaded to switch sides to the Ottoman Empire. As the National Struggle Movement began, the movements of these soldiers in the French and British units were closely monitored, and through systematic propaganda efforts, some were convinced to defect to the Turkish side.

Soldiers who defected were often assigned to propaganda tasks or rear services rather than front-line combat, or were held in prisoner-of-war garrisons. Although they were generally not combatants, the information they provided proved far more valuable than their participation in battles. These soldiers contributed intelligence about enemy troop positions, numbers, commanders, movements, and morale within the ranks. In some cases, sketches were prepared for use in operational plans based on the information they provided. The soldiers were not immediately trusted; their behavior and attitudes were closely examined to determine if they were spies, and the accuracy of the information they provided had to be verified.

Some of these soldiers genuinely defected due to religious motivations, but other factors, such as fear of punishment, also appear to have influenced some of their decisions. Some of them sold their weapons to the Turks. Thus, it cannot be said that all of them were acting out of a desire to make sacrifices for their fellow Muslims.

The defection of many of these soldiers armed with weapons was highly beneficial. It not only reduced the enemy's armed strength but, perhaps more importantly, caused a sense of insecurity within their own ranks, undermining discipline and encouraging others to follow suit.

Although propaganda and defections had occurred during World War I, the Allied Powers still emerged victorious. Could the defections and desertions during the National Struggle be considered significant factors in the ultimate victory?

It is not entirely accurate to say that soldiers who defected to the Turkish side during the National Struggle had a major impact on the course of the war. However, just like every person who contributed selflessly to the resistance in Anatolia, these soldiers, whether consciously or unconsciously, were also of benefit. Even non-combatants had a high potential to negatively affect enemy morale, and it was observed that both the British and the French periodically relocated their units or refrained from assigning duties to these soldiers due to the defections. Yet, far more soldiers on the enemy side continued to fight against the Turks, sometimes with considerable enthusiasm.

When the issue is narrowed down to the soldiers who defected to the Turkish side in Anatolia, the conclusion reached above holds true. These events that took place in Turkey are, in fact, part of larger developments occurring in various parts of the world. In such processes, interwoven factors, some major and some minimal, play roles. The final outcome results from the combination of all these factors. If any one of them had been absent, the course of events would have shifted, a new process would have begun, and a new pattern would have emerged. As can be explained, these defector refugees should not be considered separately from the material and moral support provided to Turkey from the Islamic world. During this period,

Muslim countries strongly reacted to Turkey's occupation, and the support they offered certainly benefited Turkey. However, the reflex of unity created by this support also played a role in strengthening these countries' independence movements. Regardless of the Turkish issue, national resistance movements leading to independence were gaining momentum in French North Africa and India. As Atatürk expressed in his Speech (Nutuk), the Turkish War of Independence also contributed to these movements.

The story told in this article, based on available documents, shows just how broad the subject's scope is. However, for a more comprehensive study, it would be necessary to access many more military documents on the matter, thoroughly examine English and French literature, and, if possible, utilize archives. Furthermore, it is essential to review the memoirs of the soldiers involved and other witnesses from that era, numbering perhaps in the hundreds, if not more. All these studies can only be carried out over an extended period of time.

Many questions left unanswered here could likely be addressed through such a large-scale project. For now, the topic, which has not been studied independently before, has been shared with the scientific community. By presenting the initial questions, we believe that this first step will be beneficial to future critiques, contributing to a more comprehensive work that we are currently undertaking.